

Betalingsformidling

Oslo, mai 1990

Rapport 1989

INNHOLDSFORTEGNELSE	SIDE
1. INNLEDNING.....	1
2. NORGES BANKS OPPGAVER I BETALINGSFORMIDLINGEN.....	2
2.1. Oppgaver og ansvar i betalingsformidling.....	2
2.2. Intern arbeidsgruppe for betalingsformidling.....	2
2.3. Kontaktutvalget for Betalingsformidling.....	3
2.4. Arbeidet knyttet til lovregler i betalingsformidlingen.....	5
2.5. Sedler- mynt, produksjon og distribusjon.....	6
2.6. Norges Bank som statens bankforbindelse.....	8
2.7. Gebyrbelagte tjenester i Norges Bank.....	9
3. VIKTIGE UTVIKLINGSTREKK I BETALINGSFORMIDLINGEN...	11
3.1. Hovedtrekk.....	11
3.2. Minibank, EFTPOS og betalingskort.....	14
3.3. Sjekk.....	18
3.4. Bankgiro.....	19
3.5. Postgiro.....	21
3.6. Internasjonale betalingskort.....	22
3.7. Sedler og mynt.....	24
3.8. Swift.....	28
3.9. Betalingssystemer i andre land - en internasjonal sammenligning.....	29
4. VIKTIGE HENDELSER I BETALINGSFORMIDLINGEN 1989....	32
4.1. Samordning av bank- og postgiro, fellesblankettløsning.....	32
4.2. Elektronisk betalingsformidling i varehandelen....	33
4.3. Inntekter, kostnader og prissettingen i betalingsformidlingen.....	34
4.4. Ny kontokortforskrift.....	35
4.5. Utviklingen innen elektronisk informasjons- og betalingsformidling.....	37
5. BETALINGSSYSTEMENE I NORGE, BEHOV FOR SAMARBEIDE..	39
VEDLEGG: 1. Mandat Intern arbeidsgruppe for betalingsformidling.	
2. Kostnader i betalingsformidlingen.	
3. Inntekter, kostnader og prissetting i betalingsformidlingen.	

1. INNLEDNING

Betalingsssystemene i Norge er i ferd med å gjennomgå store forandringer. De tradisjonelle papirbaserte betalingsystemene bankgiro og sjekktjenesten blir gradvis erstattet av elektroniske papirløse betalingsmåter. De viktigste er elektroniske gireringer (autogiro og direkte remittering) og kortbasert elektronisk betalingsformidling på bensinstasjoner og i varehandelen. Gjennom bedriftsterminaler kan næringslivet bl.a. få utført automatiske betalingstransaksjoner.

Parallelt med omlegging av teknologien i betalingsformidlingen har bankene i betydelig grad endret sitt prissystem gjennom å øke gebyrene på de ressurskrevende papirbaserte betalingstjenester, hovedsaklig sjekk- og girotjenester, samtidig som floattiden er redusert. Prisene bidrar således nå i større grad til å motivere kundene til å ta i bruk nye elektroniske betalingstjenester. Dette ansees som viktig for å få utnyttet de stor driftsfordeler som knytter seg til disse tjenestene.

Også på området elektronisk datautveksling (EDI) og innen bankenes datasamarbeide skjer det nå en rask utvikling som krever oppfølging fra myndighetenes side. Norges Bank ser det dessuten som en prioritert oppgave å fremskaffe relevant faktabasert informasjon vedrørende betalingsformidlingen i Norge. Gjennom 1989 har vi særlig prioritert kartlegging av kostnads- og inntektsforholdene i betalingsformidlingen. Resultatene av disse analysene er gjengitt i henholdsvis Penger og Kreditt nr. 3 og nr. 4/1989. Denne rapporten presenterer utviklingen for de viktigste typer betalingsmidler samt redegjør for enkelte viktige hendelser i betalingsformidlingen i Norge i 1989. Eventuelle spørsmål kan rettes til Dag-Inge Flatraaker, tlf. 02 31 62 89.

2. NORGES BANKS OPPGAVER I BETALINGSFORMIDLINGEN

2.1. Oppgaver og ansvar i betalingsformidlingen

I den nye lov om Norges Bank, som ble effektiv 24. mai 1985, heter det bl.a. at sentralbanken skal fremme et effektivt betalingssystem. I lys av dette har Norges Bank gradvis trappet opp sitt engasjement innen området betalingsformidling. Dette er ikke minst tilfelle på det kunderettede området, der tjenestetilbud overfor bankens kunder, herunder staten og bankene, er i ferd med å videreutvikles.

Norges Banks oppgaver innen betalingsformidlingen kan skilles i produksjonsrettede, kunderettede og politikkrettede oppgaver. For nærmere beskrivelse av organiseringen av dette arbeidet i Norges Bank henvises til årsrapporten for 1987 fra Intern arbeidsgruppe for betalingsformidling.

2.2. Intern arbeidsgruppe for betalingsformidling

Intern arbeidsgruppe for betalingsformidling har i 1989 avholdt 4 møter.

Finansmarkedsavdelingen (FIM), Bankstaben (BAST), Markedsoperasjonsavdelingen (MOA), Utredningsavdelingen (UTA), Sekretariats- og rettsavdelingen (SIRA) og Plan- og Utviklingsavdelingen (PLUT) er representert i utvalget.

Arbeidsgruppens viktigste funksjon har vært utveksling av intern informasjon om betalingsformidlingsspørsmål og å sikre en koordinering av de ulike aktiviteter i Norges Bank. Arbeidsgruppen har i noen grad vært et organ for forberedelse av saker til Kontaktutvalget for betalingsformidling.

En rekke spørsmål har vært drøftet, og av viktige saker kan blant annet nevnes:

- Utviklingen innen elektronisk betalingsformidling i varehandelen, EFTPOS.
- Kostnads- og inntektsforholdene i betalingsformidlingen.
- Samordning av post- og bankgiro.
- Seddel- og mynstsituasjonen i Norge.
- Risikoaspekter i betalingsformidlingen.
- Lovregulering av betalingsformidlingen, herunder den kortbaserte del.
- Problemstillinger knyttet til bankenes og Postgiros avregning og oppgjørsfunksjoner i Norges Bank.
- Videreutvikling av gebyrbelagte tjenester i Norges Bank. Nye tjenester overfor kunder.
- Norges Banks rolle som statens bankforbindelse, videreutvikling av bankens tjenestetilbud overfor staten.
- Nytt gebyrsystem for Norges Banks tjenester.
- Diverse andre saker av intern og ekstern karakter.

2.3. Kontaktutvalget for Betalingsformidling

Kontaktutvalget for betalingsformidling, som ble etablert i januar 1986, har avholdt 4 møter i 1989. Det vises forøvrig til årsrapporten for 1987 om bakgrunnen for å etablere dette utvalget.

Ved utgangen av 1989 var følgende institusjoner representert i Kontaktutvalget for Betalingsformidling.

Norges Bank

Den norske Bankforening

Sparebankforeningen i Norge

Norges Handelsstands Forbund
Postdirektoratet (Postgiro og Postsparebanken)
Finansieringsselskapenes Forening
Forbrukerrådet
Datatilsynet
Kredittilsynet
Teledirektoratet

Sentralbanksjefen er utvalgets leder, mens Finansmarkedsavdelingen er tillagt sekretariatsfunksjonen.

Erfaringene så langt er at Kontaktutvalget er et nyttig organ for gjensidig utveksling av informasjon og synspunkter på sentrale spørsmål innen betalingsformidlingen. Norges Bank har i tillegg til møtene i Kontaktutvalget bilaterale kontakter med forskjellige aktører som deltar i betalings-systemene.

Blant annet følgende saker har vært reist i Kontaktutvalget i 1989.

- Utviklingen innen elektronisk betalingsformidling i varehandelen, EFTPOS.
- Kostnadsforholdene og inntektsforholdene i betalingsformidlingen.
- Lovutredning vedrørende betalingsformidling.
- Seddel- og mynthsituasjonen.
- Samordning av bankgiro og postgiro.
- Spørsmål vedrørende samordnings- og konkurranseforholdene i betalingsformidlingen.
- Bankenes valuteringsregler, floatdager.
- Problemstillinger knyttet til nye kontokortforskrifter.

2.4. Arbeid knyttet til lovregulering i betalingsformidlingen.

I Nasjonalbudsjettet for 1989 ble det uttalt at myndighetene tok sikte på å nedsette en bredt anlagt banklovkommisjon som bl.a. skulle utrede lovregler knyttet til betalingsformidling.

Finansdepartementet anmodet i brev 17. april 1989 en rekke organisasjoner og institusjoner om å komme med forslag til medlemmer av Banklovkommisjonen. I brevet ble det angitt visse områder som Banklovkommisjonen særlig skulle ta seg av; bl.a. "betalingsformidling, herunder betalingskort og kredittkort". Ved brevet var vedlagt et notat om kommisjonens arbeid som bygget på en forstudie av prof. Carsten Smith. Norges Bank hadde tidligere overfor Finansdepartementet gitt uttrykk for synspunkter vedrørende kommisjonens mandat.

Banklovkommisjonen ble først oppnevnt i april 1990.

Kommisjonen som vil bli ledet av adm.dir. Tor Moursund med ass.dir. Steinar Tjomsland (Norges Bank) som nestleder, skal gjennomgå finansinstitusjons- og kredittlovgivningen med sikte på modernisering. Finansinstitusjons- og kredittlovgivningen foreligger i en oppsplittet og lite oversiktlig form. Dette gjør lovverket vanskelig å finne fram i og vanskelig å anvende. En lovteknisk gjennomgåelse og revisjon med sikte på samordning av lovgivningen vil være en hovedoppgave for utvalget.

Mandatet for utvalget er utarbeidet på grunnlag av en forstudie gjennomført av professor Carsten Smith.

Arbeidet er delt inn i tre hovedområder, henholdsvis gjennomgang av finansinstitusjonslovgivningen, lovgivning om betalingsformidling samt lovgivning om bankavtaler med spesiell vekt på forbrukernes rettsstilling.

Følgende frister gjelder for arbeidet:

- Finansinstitusjonslovgivningen, utgangen av 1991
- Lovgivning om betalingsformidling, utgangen av 1992
- Lovgivning om bankavtaler, utgangen av 1993

Norges Bank har også i 1989 gitt økonomisk støtte til den rettslige analyse om betalingsformidling som utføres av Olav Torvund, førsteamanuensis ved Institutt for Rettsinformatikk i Oslo. Norges Bank har opprettet en intern støttegruppe for Olav Torvund.

Denne gruppen gjennomførte i oktober måned en studietur til New York og Washington sammen med Olav Torvund. Formålet med reisen var å innhente kunnskap om betalingssystemer i USA, både nasjonale systemer og internasjonale US-dollar systemer. Det er utarbeidet en egen reiserapport fra denne studieturen benevnt "Regulering av betalingssystemer i USA", med spesiell vekt på risikoaspekter knyttet til automatiserte avregnings- og oppgjørssystemer.

2.5. Sedler og mynt, produksjon og distribusjon

2.5.1. Tilbaketrekning av betalingsmidler, nye seddelutgaver

Med hjemmel i lov om Norges Bank gikk sentralbanken i 1988 inn for en opprydding i eldre seddel- og myntutgaver og bankens fremtidige innløsningsplikt. Forskrifter gjeldende alle seddelutgaver som etter 1945 er erstattet med nye eller med mynter av samme pålydende verdi ble gitt 17. juli 1988 og trådte ikraft straks. Dette innebærer at disse seddelutgaver opphørte som tvungent betalingsmiddel 17. juli 1989, men kan innløses i Norges Bank fram til 17. juli 1999.

Dagens seddelrekke består av fire valører. 50- og 100- krone sedlene tilhører utgave VI, som er siste utgave. 500- og 1000-krone sedlene tilhører V utgave og blir erstattet av

nye sedler av VI utgave i løpet av 1990-91. Ny 1000-krone seddel er planlagt utgitt 23. mai 1990 og ny 500-krone seddel i løpet av første halvår 1991. Ved utgivelse av seddel utgave VI for 1000- og 500-krone vil utgave V ved kunn-
gjøring trekkes tilbake.

Kontantautomater (minibanker) i Norge mates i dag stort sett med 100-krone sedler. Dette har ført til et sterkt økende behov for denne valør de siste årene, noe som vises tydelig i den økte omløpshastighet for denne valøren. De nye utgavene av 1000- og 500-krone sedler er tilpasset bruk i kontantautomater og vil være med på å redusere antall etterspurte sedler til kontantautomater og samtidig øke kapasitet og fleksibilitet i slike automater.

Med de nye 1000- og 500-krone sedlene er utgave VI komplett, og alle sedler vil da kunne behandles maskinelt i forbindelse med telling, sortering, kvalitet- og ekthetskontroll og makulering i Norges Bank.

2.5.2. Den Kongelige Mynt.

Produksjonen ved Den Kongelige Mynt baserer seg i dag på innkjøp av halvfabrikata for myntpreging. Produksjonen av sirkulasjonsmynt har i flere år vært avtagende, og den tilførsel som trengs for å holde sirkulasjonen vedlike er, med unntak av 10-ørene, begrenset.

Produksjonen av medaljer og samlерmynt (myntsett og mynter i spesialkvalitet) utgjør etterhvert en viktig del av produksjonen ved Den Kongelige Mynt.

I anledning 175-årsdagen for Grunnloven, 17. mai 1989, ble det utgitt en jubileumsmynt i sølv pålydende 175 kroner. Opplaget var på 100.000 stk., hvorav 15.000 i "speilglans" kvalitet. Etterspørselen etter disse mynter var større enn forventet og gjenspeiler den interesse som foreligger for samlерmynt i Norge.

Det er planlagt et myntprogram i forbindelse med OL på Lillehammer i 1994. Myntprogrammet består av en serie på tilsammen seks sett med to mynter i sølv pålydende h.h.v. 50 og 100 kroner, samt to mynter i gull pålydende 1000 og 2000 kroner.

2.6. Norges Bank som statens bankforbindelse.

På Norges Banks strategikonferanse våren 1988 ble oppgaven som statens bankforbindelse tatt inn i bankens handlingsplan og arbeidet startet opp i august 1988. Dette arbeidet skjer i samarbeid med Finansdepartementet. Man vil kartlegge de tjenester innen økonomiforvaltningen som staten har behov for og der Norges Bank kan spille en rolle.

Finansdepartementet har et overordnet ansvar for statens økonomiforvaltning og utarbeider fellesbestemmelser for økonomiforvaltningen. Det er et overordnet mål at statens regelverk og organisasjon er kostnadseffektiv. I denne sammenheng igangsatte departementet i 1987 et arbeid bl.a. med å effektivisere statens likviditetsforvaltning. Sentralt står rutinene for inn- og utbetaling, særlig skattebetalingsordningen, men også innføring av et statlig konsernkontosystem tilknyttet en-eller flere statlige bankforbindelser. Staten kan potensielt oppnå store effektiviseringsgevinster ved endring av inn- og utbetalingsrutiner samt overgang til konsernkontosystem.

I forbindelse med fremleggelsen av statsbudsjettet 1989-90 (St.prp.nr. 1, gul bok) foreslo regjeringen bl.a. endringer i skattebetalingsordningen og at det igangsettes prøveprosjekter (pilotprosjekter) med Postgiro og Norges Bank om å utvikle et konsernkontosystem for staten og fastlegge hvilke banktjenester disse institusjonene kan tilby staten. I tillegg til konsernkontofunksjon vil systemer for bedriftsterminaler, fakturabetaling og regnskapsføring inngå som

elementer i disse prøveprosjektene. Gjennom innstramming av forfallsdato for innbetaling av skatt samt innstramming av løpetidene for henholdsvis arbeidsgivere, banker og Postgiro har staten allerede oppnådd betydelige rentegevinster.

Et helt sentralt "instrument" i effektiviseringen av statens likviditetsstyring vil være opprettelse av et konsernkontosystem som håndterer flere kontonivåer. Hovedstrukturen i et slikt konsernkontosystem vil være at de enkelte regnskapsførere har egen konto mot statens hovedbankforbindelse som de kan trekke på eller godskrive etter behov. Ved dagens slutt overføres eventuelle resterende midler på regnskapsførernes konti til statens hovedkonto slik at staten ved utgangen av hver dag vil ha all statlig likviditet samlet på en konsernkonto. Staten v/Finansdepartementet kan gjennom et slikt system få en oppdatert samlet oversikt over statens likviditetsmessige stilling, og dermed på en mer effektiv måte kunne utøve statlig finansforvaltning.

Norges Bank gjennomfører for tiden konsekvensanalyser av ulike ambisjonsnivåer for Norges Bank som statens hovedbankforbindelse. Denne gjennomgangen vil ligge til grunn for bankens videre strategi på dette området.

2.7. Gebyrbelagte tjenester i Norges Bank.

Norges Bank skal som sentralbank dekke behovet for norske sedler og mynt. Dette er en tjeneste som banken er pålagt å utføre i henhold til loven.

Det er i dag, spesielt fra bankenes side, etterspørsel etter tilleggstjenester tilknyttet behandling og distribusjon av sedler og mynt utover basisnivået. Norges Bank har i sin handlingsplan definert tilbudet av slike tjenester som et satsningsområde, forutsatt at Norges Bank får dekket sine kostnader ved utføring av tjenestene.

Norges Bank har et ansvar for å fremme en effektiv kontant betalingsformidling og Norges Banks handlingsplan er utformet for å fastlegge retningslinjer for bl.a. hva som er kostnadsfrie tjenester (basisnivå) og hvilke tjenester som skal prises.

Det er etablert et prissystem for seddel- og myntbehandling som gir mulighet for å tilby tjenester utover det som har vært tradisjonelt for Norges Bank. Norges Bank søker med dette å få til en effektiv arbeidsdeling mellom Norges Bank og våre kunder.

Kort beskrivelse av tjenestene:

Basisnivå (uten kostnad for kunden)

- a) Innlevering i standardforpakning
- b) Utlevering av standard kvalitet i standardforpakning

Tjenester til faste priser

- a) Sedler i spesialkvalitet for bruk i kontantautomater
- b) Mynt pakket i rull

Tjenester til avtalte priser

- a) Behandling av nattsafe
- b) Myntsortering og telling
- c) Inn og utlevering utover standardpakning
- d) Hovedkassefunksjon

Avtalte priser for tjenester er forutsatt å gi full kostnadsdekning.

Et nært samarbeid med Postverket og bankene er en forutsetning for å oppnå en effektiv arbeidsfordeling i seddel- og myntbehandlingen. Det er vist stor interesse fra Postverket

og bankene for å videreutvikle tjenester hvor Norges Bank i egenskap av sentralbank kan bidra til en effektivt kontant betalingsformidling.

Norges Bank arbeider kontinuerlig i direkte kontakt med våre kunder, med videreutvikling av bl.a. bestillingsrutiner, koordinering av transporter, direkte service til bankfilialer og forpakninger tilpasset kundens behov.

3. VIKTIGE UTVIKLINGSTREKK I BETALINGSFORMIDLINGEN

3.1 Hovedtrekk

Betalingsformidlingen i Norge er ved siden av sedler og mynt stadig dominert av sjekk- og girosystemene. Disse papirbaserte tjenestene har en dominerende stilling både hva angår antall transaksjoner og omsetning, men er i ferd med å tape markedsandeler til de elektroniske betalingstjenester. De viktigste elektroniske betalingstjenester er Direkte Remittering, Autogiro, EFTPOS-transaksjoner i butikker og bensinstasjoner samt minibankuttak.

Alle de elektroniske betalingstjenester viser nå en høy veksttakt, henholdsvis 96,8% for EFTPOS-handel, 87,5% for elektronisk postgiro, 28,8% for Minibank, 24,1% for elektronisk bankgiro og 26,6% for EFTPOS-bensin. Elektronisk giro passerte 50 mill. transaksjoner i 1989 dersom vi også inkluderer transaksjoner over bedriftsterminaler. Til sammenligning utgjorde de blankettbaserte girotjenester 231,2 mill. transaksjoner som er omtrent på samme nivå som året før (postgiro økte, mens bankgiro ble redusert). Sjekkbruken sank i 1989 med 16,5% og utgjorde ca. 60 mill. transaksjoner.

Nedenfor gis det en oversikt over volumet for de viktigste typer betalingstransaksjoner for året 1989.

TABELL 3.1.1 SENTRALE BETALINGSFORMIDLINGSINDIKATORER 1989

Betalingsmåte	Transaksjoner		Omsetning	
	Volum mill.	Endring fra 1988 i %	Volum mrd.kr.	Endring fra 1988 i %
Sjekk	50,3	(-16,5)	337,0	(-19,6)
Bankgiro blanketter	100,6	(-9,8)	709,9	(-14,5)
Bankgiro elektronisk	35,0	(24,1)	364,5	(49,3)
Postgiro blanketter	130,6	(6,8)	2 355,9	(4,7)
Postgiro elektronisk	12,8	(87,5)	135,0	(5,6)
Minibank	34,6	(28,5)	37,6	(35,7)
ETPOS 1) bensin	29,5	(25,6)	5,8	(33,1)
EFTPOS 2) annen handel	6,1	(96,8)	2,0	(122,2)
Kredittkort og T/E-kort 3)	5,2	(12,5)	6,1	(3,2)
SUM	434,7	(3,2)	3953,8	(1,1)

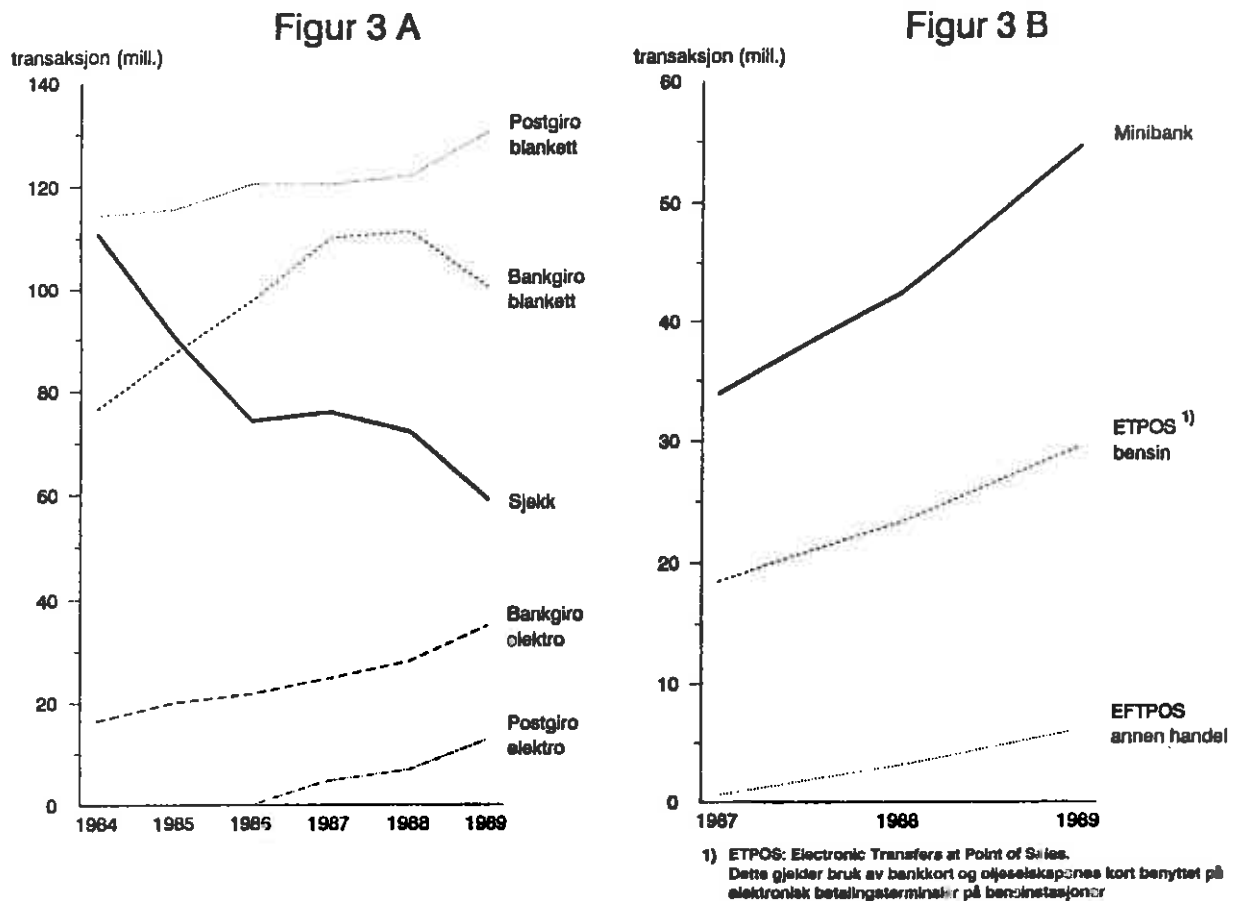
Kilde: Norges Bank, Payex A/S, Bankenes Betalingssentral (BBS), Fellesdata A/S Bankforeningen, Sparebankforeningen, oljeselskapene, reisekortselskapene, kredittkortselskapene.

1) ETPOS: Elektronisk kortbasert betaling på bensinstasjoner (Electronic Transfer at Point of Sale). Omsætnings- og transaksjonstallene for ETPOS-bensin gjelder bruk av både bankutstedte og oljeselskapsutstedte kort.

2) EFTPOS: Electronic Funds Transfer at Point of Sale i varehandelen.

3) Kredittkortene innbefatter Kjøpekort, Norgeskort, Multicard, Nøkkelkort og Cresco Card. T/E-kortene innbefatter kort utstedt av Visa, Diners, Eurocard og American Express brukt i Norge.

I figurene nedenfor gis det en oversikt over de senere års utvikling (antall transaksjoner) for utvalgte sentrale betalingsindikatorer.



Som det fremgår av figurene har de elektroniske tjenester vist en klar økning de senere år. Antall elektroniske korttransaksjoner (inklusive minibank) har vokst fra over 50 mill. transaksjoner i 1987 til over 90 mill. transaksjoner i 1989. Bruken av sjekk har gått kraftig ned. Også bruken av blankettbaserte girotjenester viser nå for første gang nedgang etter tidligere års sammenhengende vekst.

3.2 Minibanker, EFTPOS og betalingskort

Antall minibanker har økt jevnt de senere år til om lag 1742 enheter ved utgangen av 1989. Netto tilvekst i 1989 var på 97 enheter. I alt ble det utført 54,7 mill. transaksjoner med en samlet omsetning på 37,5 milliarder kr. Ved å anta at det i 1989 var utplassert gjennomsnittlig 1694 minibanker beløper antall transaksjoner og omsetning pr. terminal seg til henholdsvis 32 290 uttak og 22,14 mill.kr. Gjennomsnittlig beløp pr. minibankuttak var således 686 kr. Tallene viser videre at det pr. minibank gjøres gjennomsnittlig ca. 90 uttak pr. døgn.

Antall bankutstedte kort aktivisert til minibanker var ved utgangen av 1989 nærmere 1,81 millioner, dvs. en økning på nærmere 269 000 kort gjennom året. Sparebankenes markedsandel utgjorde ca. 52% av dette.

Totalt utgjorde bankenes kortmasse i 1989 ca. 1,95 mill. kort, dvs. en økning på 8,1% fra året før.

Antall EFTPOS-transaksjoner med bankutstedte kort i bensinstasjonsnettene økte i antall fra ca. 11 mill. i 1988 til ca. 12,9 mill. i 1989. Det ble i 1989 omsatt for ca. 2,37 milliarder kr. gjennom bensinstasjonssystemet ved bruk av bankkort. Sparebankenes markedsandel utgjør over 60% hva angår transaksjoner og omsetning.

Utplassering av EFTPOS-terminaler i varehandelen har også i 1989 gått senere enn forventet. Ved utgangen av 1989 var det utplassert i alt 5248 terminaler i varehandelen (eksklusive bensinstasjoner), men omsetning og transaksjonsnivå var beskjedent. I alt ble det omsatt for ca. 2,0 milliarder kr. og utført ca. 6,1 mill. transaksjoner i EFTPOS-systemet i 1989.

Tabell 3.2.1 viser at EFTPOS-handel har hatt en vekst i antall transaksjoner fra 1988 til 1989 på 96,8% og en vekst i omsetningen på hele 122,2%. Til tross for denne kraftige økningen fra 1988 til 1989 er transaksjonstallene fortsatt meget lave. I 1989 ble det i gjennomsnitt utført ca. 4 transaksjoner pr. dag pr. terminal.

Vi regner med at EFTPOS-systemet fortsatt har et betydelig vekstpotensiale. Ytterligere økning i bruken av EFTPOS vil i første rekke redusere bruken av sedler, men vil også i noen grad erstatte bruken av sjekk. Som kjent er transaksjonskostnadene for EFTPOS-transaksjoner synkende med økende transaksjonsvolum pga. betydelige stordriftsfordeler. På grunn av dagens lave transaksjonsvolum er stadig den gjennomsnittlige kostnad pr. EFTPOS-transaksjon høyere enn kostnadene for bruk av sjekk. Dette forholdet vil endres når utnyttelsen av EFTPOS-systemene øker.

Som det fremgår av tabell 3.2.1 er minibanksystemet fortsatt det dominerende system for bruk av bankkort. Bruk av bankkort på bensinstasjoner har nådd et relativt høyt nivå og er stadig økende. EFTPOS-utviklingen i den øvrige varehandel er imidlertid i startfasen, men har et betydelig vekstpotensiale i tiden fremover.

Nedenfor presenteres sentrale data for bankenes kortbaserte elektroniske betalingsformidling i 1989.

Tabell 3.2.1 BANKENES KORTBASERTE ELEKTRONISK BETALINGSFORMIDLING 1989

	Totalt banker		Forretnings- banker		Sparebanker	
	Antall	Endring fra 1988 i %	Antall	Endring fra 1988 i %	Antall	Endring fra 1988 i %
Antall bankutstedte kort (1 000)	1953,9	(8,1)	1013,0	(17,4)	940,9	(-0,3)
- herav som kan benyttes i minibank	1810,9	(17,4)	870,0	(31,6)	940,9	(6,7)
- herav Smartkort (m/chip)	660,0	(88,6)	660,0	(88,6)	0	(0)
- herav T/E kort 1)	512,9	(15,8)	182,0	(13,8)	330,9	(16,9)
- herav kredittkort	22,4	(17,9)	0	(0)	22,4	(17,9)
Minibanker						
- Antall installasjoner	1742	(5,9)	820	(1,9)	922	(9,8)
- Antall transaksjoner (Mill.)	54,7	(29,0)	23,1	(59,3)	31,6	(13,3)
- Omsetning (Mill.kr.)	37500	(35,4)	16300	(63,0)	21200	(19,6)
EFTPOS-butikker						
- Antall installasjoner	5248	(8,4)	1634	(11,0)	3614	(7,2)
- Antall transaksjoner (Mill.)	6,1	(90,6)	1,3	(62,5)	4,8	(100)
- Omsetning (Mill.kr.)	2021,1	(115,7)	534,0	(83,5)	1467,1	(130,2)
ETPOS-bensinstasjoner						
- Antall stasjoner	1408	(14,8)	657	(11,4)	751	(18,1)
- Antall transaksjoner (Mill.)	12,9	(17,3)	5,0	(13,6)	7,9	(19,7)
- Omsetning (Mill.kr.)	2371,5	(25,5)	891,5	(20,5)	1480,0	(28,7)

Kilde: Norges Bank, Payex A/S, Bankenes Betalingsentral (BBS), Fellesdata A/S, Bankforeningen, Sparebankforeningen.

1) T/E-kort: Internasjonalt betalingskort (Travel and Entertainment).

Nedenfor presenteres sentrale data for oljeselskapenes og kredittkortselskapenes kortbaserte betalingsformidling 1989.

TABELL 3.2.2. OLJESKAPENES OG KREDITKORTSELSKAPENES KORTBASERTE BETALINGSFORMIDLING 1989

	Transaksjoner (1000)	Endring fra 1988 i %	Omsetning Mill.kr.	Endring fra 1988 i %	Antall kort (1000)	Antall brukersteder
Sum olje- selskapenes kort ¹⁾	16578,5	(34,9)	3411,6	(38,1)	621,5	1567
Sum kredit- kort ²⁾	621,4	(-16,6)	1411,0	(-20,0)	325,9	-
herav						
- Kjøpekort	-	-	642,5	(-24,6)	164,8	15000
- Norgeskort	-	-	154,8	(-37,2)	42,3	3500
- Multikort	-	-	140,0	(-14,1)	53,0	7500
- Nøkkelkort	-	-	365,0	(-19,5)	55,0	11000
- Cresco Card	-	-	126,7	(3,2)	11,0	6000

Kilde: Oljeselskapene og kredittkortselskapene

- 1) Gjelder kort utstedt av Norol, Hydro, Shell, Mobil, Esso, Texaco
- 2) Transaksjonstallene for enkeltelskaper oppgis ikke da enkelte av kredittkortselskapene ikke ønsker disse offentliggjort i sammenheng med omsetningstallene.

Som det fremgår av tabell 3.2.2, ble det utført nærmere 16,6 millioner transaksjoner på bensinstasjonsnettet med kort utstedt av oljeselskapene i 1989, tilsvarende en omsetning på ca. 3,4 milliarder kroner. Oljeselskapenes kortomsetning på bensinstasjonene er som det fremgår høyere enn tilsvarende omsetning ved bruk av bankkort. Oljeselskapene har drevet en betydelig markedsføring for bruk av sine kort i 1989, bl.a. med tilbud om betydelige rabatter ved kjøp av bensin. Dette forklarer den høye veksten selskapene hadde i 1989, henholdsvis 34,9% vekst i transaksjoner og 38,1% vekst i omsetningen. Oljeselskapene hadde ved utgangen av 1989 utstedt i alt 621.500 kort.

Kreditkortselskapene omsatte for i alt 1411 mill.kr i 1989 tilsvarende 621.400 transaksjoner. Selskapene opplevde i 1989 en nedgang i transaksjoner og omsetting på i alt 16,6% og 20%. Det var i alt utstedt ca. 326.000 kredittkort i Norge ved utgangen av 1989. Hoveddelen av kredittkorttransaksjonene er såkalte papirbaserte transaksjoner.

3.3 Sjekk

Sjekkbruken i Norge viser fortsatt nedgang. Antall trukne sjekker på banker var i 1989 ca. 60,3 mill. stk., noe som tilsvarte en omsetning på 337 milliarder kr. Nedgangen i antall transaksjoner fra 1988 var hele 16,5%. Dette antas i hovedsak å skyldes bankenes økning av sjekkgebyrer våren 1989.

Norges Bank gjennomfører periodisk bl.a. undersøkelser over bankenes gebyrer i betalingsformidlingen. Ved utgangen av 1989 tok bankene i gjennomsnitt kr 5,40 for gebyrlagte sjekker. Sjekker over et visst beløp, eventuell et visst antall sjekker pr. måned, var gebyrfrie. Av de 24 bankene undersøkelsen dekker (gjelder landets største banker) praktiserte 9 banker en ordning med et bestemt antall gratis sjekker pr. måned (snitt: 2,8 sjekker) og 15 banker en ordning hvor alle sjekker over et visst beløp (snitt: kr 664,-) var gebyrfrie.

Siden innføringen av lønnskontoordningen i 1960-årene og frem til 1984 viste sjekkbruken en jevn vekst. I 1984 nådde antall sjekker trukket på banker 110 mill. stk. Deretter har sjekkbruken gått ned. Nedgangen siden 1984 har sammenheng med introduksjon av gebyrer, økt antall mini-banker og i en viss grad utviklingen innen betalingskort- og kredittkortmarkedet. En eventuell videre nedgang i bruk av sjekk vil avhenge av utviklingen i gebyrene og av alternative betalingstjenester. Spesielt EFTPOS-utviklingen vil i denne sammenheng være av betydning.

Nedenfor presenteres noen sentrale kjennetegn for sjekk-tjenesten i 1989. Det fremgår at omsetning pr. sjekk ligger vesentlig høyere for forretningsbanker enn for sparebanker, noe som skyldes større andel nærings sjekker i forretningsbankene enn i sparebankene.

TABELL 3.3.1 SJEKKSTATISTIKK 1989

Sjekker trukket på banker	Antall Transaksjoner (Mill. stk.)	Endring fra 1988 %	Omsetning Milliarder kr.	Endring fra 1988 %
Sparebanker	29,6	(-14,7)	114	(-18,6)
Forretningsbanker ¹⁾	30,7	(-18,3)	223	(-20,0)
Alle banker	60,3	(-16,5)	337	(-19,6)

Kilde: Norges Bank, Fellesdata A/S, Payex A/S, Sparebankforeningen.

- 1) Omsetningstallene for sjekker trukket på forretningsbanker i 1989 er beregnet ved å anta at forholdet mellom endring i antall transaksjoner og omsetning er lik i de to bankgruppene. Det har ikke vært mulig å skaffe sammenlignbare omsetningstall for forretningsbankenes sjekkomsetning i 1988 og 1989.

3.4 Bankgiro

Det var i 1989 for første gang en nedgang i bruk av bankgirotjenester. Totalt behandlet Bankenes Betalingssentral (BBS) 135,7 millioner bankgirotransaksjoner i 1989, dvs. en nedgang på 2,9% fra 1988. Bankenes forhøyede gebyrsatser for bl.a. blankettbaserte girotjenester i 1989 samt Postgiros aktive markedsføring og lave gebyrer har medvirket til denne utviklingen.

De blankettbaserte girotransaksjonene utgjorde ca. 100,6 millioner, dvs., en nedgang med 9,9% fra året før. De elektroniske tjenestene Direkte Remittering og Autogiro hadde i 1989 en andel på 25,8% (dvs. ca. 35,0 mill. transaksjoner) av alle bankgirotransaksjonene mot en andel på 20,2% i 1988.

Autogiro utgjorde ca. 4,2 mill. transaksjoner i 1989, dvs. en vekst på 43,1% fra året før. Direkte Remittering sto for ca. 29,3 mill. transaksjoner i 1989, dvs. 15,9% vekst fra foregående år. I tillegg ble det utført ca. 1,5 mill. elektroniske girotransaksjoner via bedriftsterminaler registrert via BBS i 1989. Den reelle veksten i bruk av disse tjenestene har vært større enn tallene indikerer i det en økende andel av transaksjonene nå tilbys via bedriftsterminalløsninger uavhengig av BBS, her anslått til ca. 2 mill. transaksjoner.

BBS formidlet i 1989 totalt ca. 1 074 milliarder kr. Av dette utgjorde blankettgiroomsetningen ca. 710 milliarder kroner og direktetjenestene ca. 365 milliarder kroner.

Nedenfor gis en oversikt over bankgirovirksomheten for 1989.

TABELL 3.4.1 NØKKELTALL FOR BANKGIRO 1989

Betalingsmåter	Antall (1000 stk)	Endring fra 1988 i %	Omsetning (mill.kr)	Endring fra 1988 i %
Standard giro	51.152	-10,0	493.919	-13,9
OCR-service	31.244	-8,2	165.346	-4,8
Spesialgiro til bank	1.652	-21,2	14.675	-57,0
Advisert giro	2.964	-24,7	18.025	-35,3
Postgiro til bankgiro	7.422	-4,4	10.447	-6,7
Postgiro til postgiro- konto ¹⁾	6.188	-10,4	7.504	-19,5
Sum blankett-giro	100.622	-9,9	709.916	-14,3
Direkte Remittering	29.291	15,9	299.200	33,7
Bedriftsterminalgiro ²⁾	1.541	-	36.894	-
Autogiro	4.210	43,1	28.396	39,-
Sum direktetjenester (Autogiro + Direkte Rem. + BTG)	35.042	24,2	364.490	49,3
Sum bankgirotjenester	135.664	-2,9	1.074.406	0,8

Kilde: Bankenes Betalingsentral (BBS)

- 1) Postgiroblanketter behandlet av BBS
- 2) BTG (Bedriftsterminalgiro) utgjorde i 1988 482.000 transaksjoner og var inkludert i Direkte Remittering.

I den blankettbaserte del av bankgiroformidlingen er bankene i ferd med å ta i bruk ny teknologi som i betydelig grad vil redusere bankenes kostnader ved denne tjenesten. Bankenes Betalingssentral (BBS) vil ta i bruk et Giro Image-Processing System (GIPSY) i sin "produksjon" som vil redusere BBS's kostnader ved å registrere blankettene på EDBbaserte media. Videre er bankene i samarbeid med BBS i ferd med å teste ut kundeorienterte giroautomater (Giro Bank) der kundene selv "mater inn" giroblanketter i automaten som leser og digitaliserer blanketten slik at resten av transaksjonene kan skje elektronisk. Disse automatene forventes å få en bred lansering i løpet av de nærmeste to år.

3.5 Postgiro

Antall transaksjoner i Postgiro økte i 1989 med 5,5% til 143,4 millioner. Postgiros omsetning beløp seg til 2 490,6 milliarder kroner.

Antall blankettbaserte innbetalinger, utbetalinger og gireringer over Postgiro utgjorde i alt ca. 130,6 millioner i 1989 mot 122,3 millioner i 1988. Omsetningen for disse transaksjonene utgjorde i 1989 ialt 2 355,6 milliarder kr.

Av de blankettbaserte postgirotjenestene er det gireringer (konto til konto) som øker mest (31,1% i 1989). Det har derfor vært en markert økning i gireringenes andel av postgirotransaksjonene. I 1989 var 44,4% av de blankettbaserte transaksjonene innbetalinger, 19,2% utbetalinger og 36,4% gireringer.

Også innen Postgiro øker de elektroniske girotjenestene relativt mest. I 1989 utgjorde de elektroniske postgirotransaksjonene ialt 12,8 millioner transaksjoner, tilsvarende en vekst på 87,5% fra 1988.

Nedenfor gis oversikt over en del av postgirovirksomheten i 1989.

TABELL 3.5.1 NØKKELTALL FOR POSTGIRO I 1989

Betalingsmåter	Transaksjoner (1000 stk)	Endring fra 1988 %	Omsetning mill. kr.	Endring fra 1988 %
Innbetalingskort	58 004	(-4,4)	417 926	(5,6)
Utbetalingskort	25 089	(-1,1)	112 181	(-18,6)
Gireringer	47 484	(31,1)	1 825 761	(6,4)
Sum blanketter	130 577	(6,8)	2 355 868	(4,7)
Direkte remittering	12 654	(86,2)	134 709	(5,5)
Direkte debitering	151	(357,6)	290	(110,6)
Sum elektronisk	12 806	(87,5)	134 999	(5,6)
Totalt	143 383	(5,5)	2490 867	(4,8)

Kilde: Postgirokontoret

3.6 Internasjonale betalingskort

Ved utgangen av 1989 hadde de fire internasjonale betalingskortselskapene (reisekortselskaper) American Express, Diners Club, Eurocard og Visa virksomhet i Norge. Totalt omsatte disse selskapene for ca. 8344 mill. kr., ved ca. 7,92 mill. transaksjoner, dvs. en økning fra 1988 på henholdsvis 10,1% og 13,8%. Reisekortselskapenes kort (i alt ca. 687.000 stk.) blir også brukt i den innenlandske betalingsformidlingen. Nordmenns bruk i Norge kan anslås til nærmere 3,4 mill. transaksjoner, tilsvarende en omsetning på ca. 3483 mill. kroner, dvs. en vekst fra 1988 på henholdsvis 17,7% og 15,2%.

En karakteristisk egenskap med reisekortselskapenes virksomhet er avviket mellom nordmenns bruk i utlandet og utlendingers bruk i Norge.

I alt handlet de norske kortkundene for 3635 mill. kroner i utlandet i 1989, mens utenlandske kortkunder kjøpte for 1236

mill. kroner i Norge, dvs. en nettoimport hva angår kortomsetning på ca. 2399 mill. kroner. Dette gjenspeiler den ubalanse overfor utlandet som Norge i dag har i forbindelse med turisttrafikk. Gjennomsnittsbeløpet pr. transaksjon avviker imidlertid ikke mye mellom nordmenns kjøp i utlandet og utlendingers kjøp i Norge.

I tabellen nedenfor gis en oversikt over reisekortselskapenes virksomhet i 1989.

TABELL 3.6.1 REISEKORTSELSKAPENES VIRKSOMHET I 1989

Selskap	Transaksjoner (1000 stk)				Omsetning (millioner kr.)			
	Totalt	NN	NU	UN	Totalt	NN	NU	UN
American Express A/S	1 000	200	500	300	1 300	300	600	400
Diners Club Norge A/S	1 364	918	355	90	1 460	1 006	360	94
Eurocard Norge A/S	1 436	632	443	361	1 563	721	498	344
Visa Norge A/S	4 116	1 635	2 006	475	4 021	1 456	2 177	398
Totalt	7 916	3 385	3 304	1 226	8 344	3 483	3 635	1 226

Kilde: Reisekortselskapene og Norges Bank

NN = Nordmenns kjøp i Norge
 NU = Nordmenns kjøp i utlandet
 UN = Utlendingers kjøp i Norge

- 1) American Express oppgir ikke omsetningstall eller transaksjonstall. Omsetningstallene og transaksjonstallene for American Express er anslag fra Norges Bank og beheftet med usikkerhet.

TABELL 3.6.2 ANDRE OPPLYSNINGER OM REISEKORTSELSKAPENE VIRKSOMHET I 1989

Selskap	Antall kort (1000 stk)	Bruker steder Norge	Bruker steder Verden (1000)	Brukerstedavgift	
				Nordmenns bruk i Norge %	Utlendingers bruk i Norge %
American Express	50	8 500	3 000	2 - 6	2 - 6
Diners Club Norge A/S	60	9 000	1 700	1	3 - 6
Eurocard Norge A/S	70	10 200	7 500	0,75	4
Visa Norge A/S	507	13 225	7 500	1,5	3,5

Kilde: Reisekortselskapene

3.7. Sedler og mynt.

Sedler: Alle seddelutgaver som etter 1945 er erstattet med nye eller med mynter av samme pålydende verdi, ble tatt ut av omløp i 1989. Dette representerer 937 mill.kr.

Årsgjennomsnittet for sedler i omløp økte i 1989 med 145,9 mill.kr. til 27.544,4 mill.kr. Økningen var på 0,5% mot 5,3% i 1988. Dersom det korrigeres for de seddelutgaver som er tatt ut av omløp, var økningen på 0,8%.

Omløpshastigheten for sedler har økt (antall ganger sedlene passerer gjennom Norges Bank) fra 2,7 i 1988 til 3,3 i 1989. Sedlenes betydning som likvide betalingsmidler har økt i 1989.

Omløpet av 1000-kronesedler har vist en jevn økning de senere år. I 1989 utgjorde det 64,4% av seddelomløpet regnet i verdi mot 63,6% i 1988. Økningen i 1000-kronens andel av seddelomløpet har i stor grad skjedd på bekostning av 100-kronen. Bruk av den nye 1000-kronen i utgave VI i kontantautomater forventes ytterligere å øke dens andel av seddelomløpet.

500-kroneseddelsens andel av seddelomløpet utgjorde 2,7% i 1989 mot 2,8% året før. 500-kronens andel av seddelomløpet har stabilisert seg, men det er forventet at dens andel av seddelomløpet vil øke ved lansering av utgave VI som er tilpasset bruk i kontantautomater.

100-krone seddelen utgjør det store antallet sedler og om-løpshastigheten har øket betydelig i 1989, fra 3,27 i 1988 til 3,99 i 1989. Når det gjelder seddelsens andel av seddel-omløpet var den 30,2% i 1989 mot 30,7% i 1988.

50-krone seddelen har en stabil, men liten del av det totale seddelomløpet, med 2,2% i 1989 mot 2,3% i 1988.

Mynt: Årsgjennomsnittet for mynt i om-løp økte i 1989 med 77,0 mill.kr. til 1.998,4 mill.kr. Økningen var på 4,3%, mot 3,1% i 1988. Behovet for mynt dekkes i vesentlig grad av det som allerede sirkulerer i systemet, dette gjelder særlig for 5- og 10-krone mynt.

10-kronen er nå en vanlig brukt mynt. Dens andel av mynt-omløpet har stabilisert seg og var på 43,9% i 1989.

10-kronen er i utstrakt bruk som automatmynt.

5-kronen viser en liten nedgang og har tapt noe av sin be-tydning til 10-kronen. Dens andel av myntomløpet var 18,7% i 1989. 5-kronen ble ikke produsert i 1989 og vil heller ikke bli produsert i 1990.

1-kronen har en stabil andel, som i 1989 utgjorde 20,8%.

50-øren har som 1-kronen en stabil andel av myntomløpet, og utgjorde i 1989 5,7%.

10-øren er den eneste mynt som krever jevnlig produksjon. I antall representerer 10-øren i 1989 1.392 mill. mynt. 10-øren er en mynt som sirkulerer dårlig, og store mengder forsvinner fra om-løpet hvert år. I 1989 ble det produsert 81,4 mill. 10-ører.

TABELL 3.7.1 Seddelomløpets sammensetning, årsgjennomsnitt, 1986-1989,
(mill. kroner).

År	1000-kr	500-kr	100-kr	50-kr	10-kr	5-kr	Total
1986	15 106,4	790,5	8 033,9	540,3	234,5	6,2	24 714,8
1987	16 244,5	763,7	8 264,1	577,0	175,2	6,2	26 029,5
1988	17 425,0	770,6	8 409,3	626,3	160,3	6,2	27 398,5
1989	17 727,6	746,7	8 305,2	616,5	142,8	5,6	27 544,4

TABELL 3.7.2 Seddelomløpets sammensetning, relativ fordeling,
1985-89

År	1000	500	100	50	10	5	Total
1985	59,2%	3,5%	33,2%	2,0%	2,1%	0,03%	100
1986	61,1%	3,2%	32,5%	2,2%	0,9%	0,03%	100
1987	62,4%	2,9%	31,7%	2,2%	0,7%	0,02%	100
1988	63,0%	2,8%	30,7%	2,3%	0,6%	0,02%	100
1989	64,4%	2,7%	30,2%	2,2%	0,5%	0,02%	100

TABELL 3.7.3 Sedlenes omlopshastighet 1) 1985-1989

År	1000-kr	500-kr	100-kr	50-kr	Totalt
1986	0,89	1,25	2,38	1,57	2,07
1987	0,88	1,27	2,63	1,55	2,05
1988	0,98	1,40	3,27	1,47	2,70
1989	1,05	1,76	3,99	1,56	3,33

1) Antall ganger sedlene gjennomsnittlig passerer gjennom Norges Bank pr. år.

TABELL 3.7.4 Skillemyntløpets sammensetning, årsgjennomsnitt 1986-1989, (mill. kroner).

År					2)		1)	
	10-kroner	5-kroner	1-kroner	50-ører	25-ører	10-ører	Kobber	Total
1986	639,2	342,0	360,8	96,9	43,2	104,8	26,1	1 613,6
1987	744,8	352,4	372,2	101,4	42,9	116,5	26,0	1 756,2
1988	774,7	353,8	382,7	104,6	42,4	126,3	25,9	1 810,4
1989	827,6	353,0	392,6	107,2	41,9	139,2	25,9	1 887,4

1) Ekskl. sølvmynt kr. 6 743 000 og 10-, 25, 50, 100-, 175,- og 200-kroner jubileumsmynt.

2) 1-, 2-, 5-, og 25-ører er ikke lenger gyldig betalingsmiddel, men vil bli innløst av Norges Bank frem til 13. juli 1998.

TABELL 3.7.5 Skillemyntløpets sammensetning, relativ fordeling, 1985-89

År	10	5	1	0,50	0,25	0,10	Kobber	Total
1985	25,2%	27,1%	27,4%	7,3%	3,6%	7,4%	2,1%	100
1986	39,6%	21,2%	22,4%	6,0%	2,7%	6,5%	1,6%	100
1987	42,4%	20,1%	21,2%	5,8%	2,4%	6,6%	1,5%	100
1988	42,8%	19,5%	21,1%	5,8%	2,3%	7,0%	1,4%	100
1989	43,9%	18,7%	20,8%	5,7%	2,2%	7,4%	1,4%	100

TABELL 3.7.6 Tilintetgjorte sedler i tidsrommet 1986-1989 (mill. kroner)

År	1000-kr	500-kr	100-kr	50-kr	10-kr	Total
1986	3 005,1	359,1	4 524,4	752,7	265,5	8 906,8
1987	3 026,6	343,9	5 628,8	735,2	25,8	9 760,3
1988	3 828,9	410,1	4 923,7	853,6	13,6	10 029,9
1989	1 862,7	250,7	3 025,5	821,6	221,4 ¹⁾	

1) I beløpet for tilintetgjorte 10-kronesedler inngår 14,2 mill. kroner i 2-kronesedler og 5,3 mill. kroner i 1-kronesedler.

TABELL 3.7.7 Gjennomsnittlig levetid for sedler 1986-1989 (antall år)

År	1000-kr	500-kr	100-kr	50-kr	10-kr
1986	4,6	2,2	1,7	0,6	1)
1987	5,6	2,3	1,5	0,7	
1988	4,6	1,9	1,7	0,7	

1) 10-kronesedler tatt ut av sirkulasjon

3.8 Swift

Swift-systemet, som er et elektronisk system for overføring av betalinger og meldinger, er viktig i betalingsformidlingen mellom Norge og utlandet. En meget stor del av de overføringer som foretas mellom norske forretnings- og sparebanker og utlandet, finner sted via dette systemet, hvor ca. 3.000 banker i 72 land er tilknyttet.

I Norge er 32 banker, inklusive Norges Bank og Postgiro med i SWIFT.

Totalt ble det i 1989 formidlet ca. 296 mill. meldinger over dette systemet på verdensbasis, dvs. en økning på 21% i forhold til 1988. Den norske trafikkandel, målt etter utgående meldinger på verdensbasis, var i 1989 1,63%. Antall betalinger og meldinger var ca. 4,3 mill. mot ca. 4,2 mill. i 1988.

Anslagsvis 70-75% av Norges Banks overførsler til utlandet foretas over SWIFT-systemet. Norges Banks bruk av SWIFT har med unntak av 1988 økt årlig i perioden 1986-1989. Antallet utgående meldinger i 1989 var noe i underkant av 25.000, dvs. en økning på 29,2% i forhold til 1988.

Antall meldinger mottatt i Norges Bank økte fra 37.500 i 1988 til 44.000 i 1989.

TABELL 3.8.1. SWIFT-meldinger.

År	Ant.utg.meld. Verdensbasis (1000 stk)	Ant.utg.meld. fra norske banker (1000 stk)	Ant.utg.meld. fra fra Norges Bank (1000 stk)
1986	192 000	3 747	17,8
1987	222 300	4 290	19,7
1988	245 000	4 290	19,2
1989	296 000	4 316	24,8

Kilde: Norges Bank

3.9. Betalingsystemer i andre land - en internasjonal sammenligning

Sedler og mynt representerer det viktigste betalingsmiddel i flere land målt i antall transaksjoner. Et mål på sedlenes betydning som betalingsmedium kan være verdien av sedler og mynt i sirkulasjon som andel av BNP. I tabellen nedenfor er denne andelen angitt for et utvalg av land. Videre angis også omsetningsandelen for bruk av sjekk og kort relatert til BNP. Tallene refererer seg fra 1987.

TABELL 3.9.1. SAMMENLIGNING AV BETALINGSSYSTEMER I ET ANTALL LAND I 1987

	Seddelomløp i % av BNP	Sjekkomsn. i % av BNP	Kortomsn. i % av BNP
Norge	3.0	74.4	1.5
Belgia	7.7	250.6	1.5
Danmark	3.0
Finland	1.8	116.7	5.3
Frankrike	4.3	288.6	3.1
Nederland	7.6	7.8	..
Italia	5.5	174.5	0.2
Japan	8.8	119.7	1.4
Canada	3.1	286.3	7.2
Svelts	11.3	48.0	1.0
Storbritannia	3.3	306.7	4.7
Sverige	5.6	59.5	4.0
Vest-Tyskland	6.2	165.8	0.4
USA	4.4	1245.8	8.4

Kilde: "Payment systems in eleven developed countries" utgitt av Bank of International Settlement (BIS), Norges Bank

Som det fremgår av tabellen har Canada, USA, Storbritannia, Frankrike, Finland og Danmark relativt lavere seddelsirkulasjon enn Norge. Disse landene var i 1987 alle kjennetegnet ved at de hadde relativt høyere andel sjekk- og kortomsnening enn i Norge.

Et annet mål på sedlers betydning som betalingsmedium kan være volumet av "pengeløse" betalinger pr. innbygger, dvs. antall utførte betalinger med andre betalingsmåter enn sedler og mynt pr. innbygger. I tabellen nedenfor angis volumet (transaksjoner) pr. innbygger for forskjellige betalingsinstrumenter i et utvalg av land.

TABELL 3.9.2. "PENGELOSE" BETALINGER (1987) - VOLUM PR. INNBYGGER (TRANSAKSJONER)

	Sjekker	Kort	Papir- baserte giroover- føringer	Elektroniske kredittover- overføringer	Direkte debitering	Total
Norge	18	6	58	7	1	90
Belgia	25	5	32	9	5	76
Canada	81	26	-	3	2	112
Frankrike	81	10	2	19	12	124
Vest-Tyskland	9	1	30	27	38	105
Italia	13	-	11	-	-	24
Japan	2	2	4	7	15	30
Nederland	20	-	39	28	17	104
Sverige	18	6	27	40	-	87
Sveits	6	1	19	18	1	45
Storbritannia	52	10	9	12	9	92
USA	201	37	-	3	1	242

Kilde: Bank of International Settlement (BIS), Norges Bank

USA utmerker seg her med hele 250 "pengeløse" transaksjoner pr. innbygger. Frankrike, Canada, Vest-Tyskland og Nederland har tilsvarende litt over 100 transaksjoner pr. innbygger, mens Norge, Sverige og England ligger noe i underkant av dette. Som det fremgår har Sveits, Japan og Italia meget lave transaksjonsvolum, noe som indikerer at sedler- og mynt er mere dominerende i disse landene.

USA, Canada og i noen grad Storbritannia og Frankrike har som det fremgår høyt kortbruk. Disse landene har dessuten et meget høyt sjekkbruk, spesielt USA med over 200 sjekktransaksjoner pr. innbygger. Frankrike og Canada hadde i 1987 ca. 80 sjekktrans pr innbygger, dvs. relativt sett over 4 ganger høyere enn i Norge. I disse landene vil økt kortbruk gjennom EFTPOSsystemene i sterkere grad substituere bruk av sjekk, mens substitusjonen i Norge i større grad vil berøre bruken av kontanter.

Nedenfor gis oversikt over utvalgte betalingsinstrumenters betydning i utvalgte land.

TABELL 3.9.3. FORDELING AV ANDRE BETALINGSMIDLER ENN SEDLER OG MYNT I BETALINGSSYSTEMET, PROSENT AV TOTAL VOLUM (TRANSAKSJONER) I 1987

	Sjekk	Plast- kort	Papir- giro	Annen giro	Direkte debitering
Norge	20.2	6.7	64.4	7.8	1.1
Belgia	32.9	6.5	42.1	11.8	6.6
Finland	7.3	15.5	64.9	4.8	7.5
Frankrike	67.9	7.3	1.8	14.3	8.8
Holland	19.0	1.0	37.5	27.0	16.5
Italia	44.5	0.7	42.7	8.3	3.8
Japan	7.4	5.8	12.2	23.8	50.8
Canada	72.4	23.5	..	2.6	1.5
Sveits	13.1	3.2	38.6	37.2	7.9
Storbritannia	58.0	11.0	9.0	14.0	9.0
Sverige	17.2	5.7	38.7	20.0	18.3
Vest-Tyskland	8.6	0.6	28.5	26.3	36.0
USA	76.9	14.3	..	1.1	7.7

Kilde: Bank of International Settlement (BIS), Norges Bank, Finlands Bank

4. VIKTIGE HENDELSER I BETALINGSFORMIDLINGEN 1989

4.1. Samordning av post- og bankgiro.

Høsten 1988 nedsatte Finansdepartementet og Samferdselsdepartementet en arbeidsgruppe som fikk i mandat å vurdere ulike alternativer for fellesblankett til bruk i bank- og postgiro. Dette arbeidet skulle gi regjeringen et bedre beslutningsgrunnlag i spørsmålet om samordning av de to giro-systemene. Arbeidsgruppen, med representanter fra Norges Bank, Finansdepartementet og Samferdselsdepartementet, avga sin tilråkning i januar 1989. Den tilrådte blant annet opphør av praksisen med å skrive om oppdrag fra en type blankett til en annen (konvertering) og foreslo innføring av mer effektive rutiner for utveksling av betalinger mellom de to systemene. I den sammenheng så gruppen på ønskeligheten av en fellesblankett med bare ett kreditkononummer. Den tilrådte også samordning av automatiske gireringstjenester (dvs. blankettløse gireringer, herunder direkte remittering og direkte debitering), og vurderte forhold knyttet til Postverkets rammebetingelser.

Norges Bank fikk i oppgave å kalle sammen representanter fra de to bankforeningene og Postdirektoratet for å gjennomføre de anbefalte samordningstiltak. Det viste seg ikke mulig å få partene enige om en løsning, og Norges Bank har derfor overfor Finansdepartementet sagt seg villig til å bidra til å utarbeide et samordningsopplegg for de to giro-systemene. Departementet har foreløpig meddelt at det først ønsker å foreta en nærmere vurdering av blant annet Postgiros og Postsparebankens rammebetingelser.

4.2. Kortbasert elektronisk betalingsformidling i varehandelen, EFTPOS.

Norges Banks engasjement på dette feltet har primært vært å sikre en samordning mellom teknologisk ulike plastkortløsninger. Mens forretningsbankene valgte å satse på mikroprosessorteknologi ("smartkort"), har sparebankene og Postverket valgt magnetstripeteknologi. Trass i at det er inngått intensjonsavtaler, kostnadsfordelingsavtaler og ansvarsfordelingsavtale har det vist seg vanskelig å få til en full samordning av de to ulike systemene.

De to bankforeningene undertegnet 22. oktober 1987 en avtale som delvis imøtekom kravet til samordning. (Se beretningen for 1987).

Utviklingen i 1989 har gått saktere enn ventet når det gjelder utplassering av nye, samordnede terminalversjoner.

Bankgruppenes oppgradering av gamle terminaler til samordnede versjoner er også blitt betydelig forsinket, hovedsakelig som følge av tekniske problemer, leverandørforsinkelser og i noen grad manglende motivering hos enkeltbanker. Ved utgangen av 1989 hadde forretningsbankene utplassert ca. 1630 terminaler og sparebankene ca. 3600 terminaler. Postgiro forhandler med begge bankgruppene om å opprette et EFTPOS-system på poststedene som er teknisk samordnet med bankenes system. Norges Bank avventer foreløpig resultat av disse forhandlingene.

Samordningen innen EFTPOS i Norge baserer seg i hovedsak på kombinerte terminaler som både kan lese magnetstripekort og chipkort. Unntaket her er sparebankenes on-line terminaler som kun leser magnetstripen. I off-line miljø er det "bygget inn" betydelig sikkerhet i selve terminalen med sikte på å skape et funksjonelt sett mest mulig enhetlig EFTPOS-system. Norges Bank ser det som viktig at partene bestreber seg på å

øke utnyttelsesgraden i det allerede etablerte EFTPOS-system. Ved siden av å løse de gjenstående tekniske samordningsspørsmål, herunder oppgradering av eldre terminaler, samt gjenstående avtalemessige forhold mellom bankene og Postverket, bør det også vurderes en eventuell utvidelse av EFTPOS-samarbeidet med sikte på bedre økonomi og sikkerhet.

Skal bank- og postkunders bruk av EFTPOS-tjenester medføre reelle kostnadsreduksjoner i betalingsformidlingen, må transaksjonsvolumet økes fra dagens nivå. Partene har allerede lagt ned betydelige investeringer i opplegget for et nasjonalt, integrert EFTPOS-system. En forholdsvis rask oppbygging av rasjonelle samordnede betalingsterminaler anses nå å være nødvendig for å oppnå den nødvendige økning av transaksjonsnivået. Selv om transaksjonsnivået har vist en stigende tendens gjennom 1989, er det behov for et målbevisst arbeid med å øke forbrukertilvenningen slik at systemene kommer i mer vanlig bruk. Norges Bank vil følge opp utviklingen med sikte på en bredere utnyttelse av EFTPOS-systemene i Norge.

4.3. Inntekter, kostnader og prissettingen i betalingsformidlingen.

Norges Bank har sett det som en prioritert oppgave å gi en analyse av de faktiske kostnads- og inntektsforholdene i betalingsformidlingen for å skape en felles "plattform" for videre vurdering av priser og ressursbruk i betalingsformidlingen. Resultatet er publisert i bankens kvartalsskrift Penger og Kreditt nummer 3/89 og 4/89. Analysene viser at betalingsformidlingen i Norge er meget kostnadskrevende. Prissystemet i betalingsformidlingen har bidratt til lite effektiv ressursbruk i bankene og Postverket. Den omleggingen av gebyr- og valuteringspraksis som nå er i ferd med å bli gjennomført, vil bidra til å endre dette bildet.

De fleste banker har økt sine gebyrer markert i løpet av 1989. Det fremgår av våre beregninger at gebyrene likevel ikke er store nok til å dekke inn de totale kostnadene ved de ulike betalingstjenestene. Gebyrene er også gjennomgående lavere enn de variable enhetskostnadene. Dette gjelder spesielt for sjekktransaksjonene og den blankettbaserte del av giroformidlingen.

Bankene er nå i ferd med å ta i bruk ny teknologi i giro- og sjekkbehandlingen, som i betydelig grad vil kunne endre kostnadsbildet for disse tjenester. I den blankettbaserte giroformidlingen kan spesielt nevnes innføring av elektroniske selvbetjeningsautomater (Giro Bank) som automatisk leser og digitaliserer giroblanketter (omgjør dem til elektronisk bilde). Dette vil i betydelig grad kunne redusere bankenes bruk av kostnadskrevende manuelle arbeidsrutiner. Også i postgirosystemet skjer det en effektivisering av behandlingsrutinene, blant annet ved innføring av ny teknologi. De høye kostnadene Postgiro og bankene nå har på betalingsformidlingen, spesielt de personkunderettede transaksjonene, vil de nærmeste årene altså bli redusert ved at behandlingsskostnadene skjæres ned.

De to artiklene i Penger og Kreditt nr. 3/1989 og 4/1989 er gjengitt i vedlegg til denne årsrapporten.

4.4. Nye kontokortforskrifter.

Reisekortselskapene Visa, American Express, Eurocard og Diners Club har som formål å drive betalingsformidling som baseres på at kortholder kan kjøpe varer og tjenester ved å legge fram sitt betalingskort og signere en standardisert salgsnota. Oppgjøret mellom brukerstedene og kortselskap skjer ved at brukerstedene leverer salgsnotaer til kortselskapet og mottar oppgjør. Brukerstedet betaler så provisjon (brukerstedsavgift) til kortselskapet som vederlag for

å være tilknyttet kortelskapets nettverk og tjenester, som blant annet omfatter sikkerhet for oppgjør og tilgang til stort kundenett. Brukerstedsprovisjonene varierer fra 0,75 - 6,0 % av omsatt beløp og utgjør en stor del av reisekortselskapenes inntektsgrunnlag.

Finansdepartementet opphevet som kjent i 1986 reisekortselskapenes dispensasjon fra forskrifter i finansieringsvirksomhetsloven om forbud mot å ta brukerstedsprovisjon. Bakgrunnen for dette var at man ønsket at brukerne av betalingstjenestene (dvs. kortholderne) skulle belastes for kostnadene ved produksjon av disse. Reisekortselskapene (unntatt Visa) gikk som følge av dette til rettsak mot Staten v/Finansdepartementet. Bl.a. bestred selskapene hjemmelsgrunnlaget for å regulere deres aktivitet gjennom finansieringsvirksomhetsloven. Staten ble frifunnet i april 1987 ved dom i Oslo byrett. Selskapene anket ikke dommen.

Selskapene tilpasset seg de nye rammebetingelsene bl.a. ved å legge om oppgjørsformen overfor kortholderne og brukerstedene slik at selskapene i realiteten ikke selv bidro med kredittgivning og dermed ikke kunne rammes av finansieringsvirksomhetsloven. Som følge av den uklarhet som oppstod vedrørende kontokortforskriftenes hjemmelsområde, fastsatte Finansdepartementet den 5.10.1989 ny forskrift om finansieringsforetaks virksomhet med kontokort. Forskriften sier bl.a.:

"Reisekortselskapene får maksimalt belaste brukerstedene (butikker, hoteller osv.) med en brukerstedavgift tilsvarende 1% av omsetningen (gjelder nordmenns bruk av kort i Norge). Verdien av den kredittfordel disse selskapene har ved forsinket oppgjør til brukerstedene avgrenses til 14 dagers fri kredittid. Verdien av kredittfordel utover dette skal medregnes innenfor 1% grensen, (verdiansettelsen av kreditt er satt til 12% p.a.).

Øvrige kontokort (dvs. hovedsakelig norske kredittkort) har ikke adgang til å belaste brukerstedet for andre kostnader enn verdien av kredittiden de oppnår vis á vis brukerstedene. De har heller ikke adgang til å øke oppgjørstiden som gjelder ved forskriftens ikrafttreden (dvs. straks).

Det er ikke for noen kort adgang til å belaste brukerstedet med andre eller økte kostnader for eksisterende tjenester forbundet med kortbruken".

På bakgrunn av henvendelser fra Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO) og Handelens Hovedorganisasjon har Finansdepartementet vedtatt å gi selskapene en utsettelse for tilpassing til de nye kravene til 1. juni 1990. Begrunnelsen for partenes ønske om utsettelse er at det arbeides med en løsning som kan aksepteres for alle parter, og som bygger på de prinsipper som ligger bak departementets forskrift av 5.10.1989.

4.5. Utviklingen innen elektronisk informasjons- og betalingsformidling.

Innenfor EDI-området (dvs. overføring av elektroniske data i standardisert format) skjer det nå en rask utvikling. EDI-FACT (Electronic Data Interchange for Administration, Commerce and Transport) er et internasjonalt regelverk og standard for informasjonsutveksling mellom datamaskiner, dvs. en standard for EDI. Internasjonalt arbeides det både i regi av FN og EF med standardisering innenfor en rekke næringer og bransjer. Innenfor banksektoren skjer dette standardiseringsarbeidet i regi av EDIFACT-Board lokalisert i Vest-Tyskland gjennom en standardiseringsgruppe ved navnet MD4 der i alt 13 europeiske land deltar. I Norge har bankene gjennom Bankenes Utredningsselskap A/S (BUS) opprettet en referansegruppe med deltakere fra banker og bank-

datasentraler med sikte på å ivareta norske bankers interesser i forhold til dette standardiseringsarbeidet. EDIFACT-utviklingen vil kunne gi betydelige samfunnsøkonomiske rasjonaliseringsgevinster ved at informasjonsbærende dokumenter kan utveksles elektronisk istedenfor manuelt via papirbaserte informasjonsbærere (fakturaer osv.)

Bankene og Postverket vil ha en viktig rolle i denne EDI-utviklingen som følge av at de fleste ordre- og fakturameldinger resulterer i et betalingsoppgjør gjennom bankenes og Postverkets system. EDI-utviklingen innenfor de ulike bransjeområder (handel, transport, toll, reiseliv, bygg/konstruksjon osv.) setter derfor også et krav til standardisering innen bankenes elektroniske betalingsformidling. Norges Bank anser dette som et viktig oppfølgingsområde i tiden fremover.

TEDIS-avtalen:

Elektronisk datautveksling stiller europeisk næringsliv overfor store utfordringer. EF har derfor satt igang et program under betegnelsen TEDIS (Trade Electronic Data Interchange Systems). Målet er å utarbeide en strategi for elektronisk utveksling av informasjon i standardisert form for å sikre kommunikasjon mellom de ulike aktører med ulike datasystemer i forskjellige bransjer.

En annet mål er å gi informasjon om de muligheter som en slik elektronisk datautveksling åpner som kommunikasjonsverktøy, og dermed stimulere næringslivet til å ta dette i bruk.

Etter forhandlinger mellom EFTA-landene og EF-Kommisjonen er det oppnådd enighet om EFTA-landenes deltagelse i programmet.

I november forela Utenriksdepartementet for Stortinget en avtale mellom Norge og EF-Kommisjonen om deltagelse i

TEDIS-programmet. Stortingets samsynsvedtak ble gitt i desember. Avtalen trådte i kraft 1. februar, og arbeidet er kommet igang.

På norsk side vil oppfølging av avtalen bli konsentrert om forberedelse og deltagelse i det internasjonale standardiseringsarbeidet av elektronisk datautveksling, slik at løsningene skal bli lettere tilgjengelig for brukerne. Videre vil det bli lagt vekt på å informere næringslivet og offentlige myndigheter om dette arbeidet slik at konkrete løsninger innenfor forskjellige bransjer og bedrifter kan settes i verk.

5. BETALINGSSYSTEMENE I NORGE. BEHOVET FOR SAMARBEID.

Funksjonelt sett er hoveddelen av betalingsformidlingen i Norge knyttet opp til bankenes og Postverkets kontosystem. De fleste betalingsoppdrag skjer direkte eller indirekte ved innbetaling til konto, utbetaling fra konto eller overføring mellom konti. De betalingsformidlende institusjoner som ikke selv kan operere et foliedisponibelt kontosystem (reisekortselskaper, finansieringsselskaper osv.) har ofte avregning og oppgjør via bankenes kontosystem.

Bankenes og Postverkets kontosystem og utnyttelse av denne står således helt sentralt for å sikre en effektiv utnyttelse av betalingssystemene i Norge.

Tilgang til dette kontosystem kan skje gjennom

- Bankfilialer og postkontorer
- Bruk av sjekk
- Postforsendelser

- Bruk av kort i minibanker, butikker og bensinstasjoner
- Kommunikasjon via bedriftsterminaler, telefon etc.

Som ledd i utnyttelse av dette kontosystem er det etablert rutiner og systemer for dataregistering, avregning og oppgjør mellom de betalingsformidlende institusjoner. Bankene har i denne sammenheng utviklet en integrert infrastruktur hva angår datakommunikasjon og behandlingsrutiner. Også Postverket utgjør en viktig faktor i denne infrastrukturen. Imidlertid er Postverkets og bankenes betalings-systemer bare i noen grad samordnet. En eventuell felles utnyttelse av bankenes og Postverkets konto- og distribusjonssystem kan f.eks. innebære samordning av post- og bankgiro, felles utnyttelse av hverandres minibank- og EFTPOS-system, felles sjekksystem osv.

Mangelfull samordning kan blant annet skyldes manglende teknisk standardisering, eventuelt utestengning som følge av markedsoverveielser.

Norge er et lite land med teknisk høyt utviklede betalings-systemer. Deler av betalingssystemene er dessuten kjennetegnet ved stordriftsfordeler. For å trekke ut størst mulig samfunnsøkonomisk gevinst av de norske betalingssystemene er det viktig at systemene samordnes så langt det er teknisk og økonomisk forsvarlig.

Fri og friksjonsfri flyt av betalingen mellom konti samt felles utnyttelse av kunderettede distribusjonssystemer er i denne sammenheng sentralt. Videre er det viktig at det etableres formelle ansvarsregler i betalingsformidlingen samt likeartet lovmessig behandling av funksjonelt likeartede tjenester uavhengig av hvem som yter disse tjenestene.

Følgende forhold kan således ha betydning for arbeidet med å fremme mere effektive betalingssystemer i Norge:

- a) Felles utnyttelse av bankenes og Postverkets konto og distribusjonssystem.
- b) Integrering av bankenes og Postverkets betalingssystemer mot andre betalingsformidlende institusjoners betalingssystemer (hovedsakelig kortsystemer).
- c) Lik lovmessig behandling av funksjonelt likeartede tjenester.
- d) Felles lovmessig hjemmelsgrunnlag for regulering av avtalemessige forhold som ansvarsforhold mellom partene i betalingsformidlingen, herunder betalere, betalingsformidlende institusjoner og betalingsmottakere.

Norske forretnings- og sparebanker har over tid gjennom samarbeide utviklet langt på vei integrerte og samordnede betalingssystemer. Dette samarbeidet er nå i ferd med å gjennomgå betydelige forandringer. Forretningsbankenes felles datasentral IDA A/S ble i 1989 fisjonert til tre selskaper, henholdsvis Payex A/S, Provida A/S og Probus A/S. IDA-Vest ble overtatt av Bergen Bank i september 1989. Provida A/S utgjør IDAs tidligere systemdivisjon og eies av tidligere IDA-banker. Probus utgjør IDAs tidligere driftsdivisjon og eies av de samme banker. Payex A/S utgjør IDAs tidligere Divisjon Kortsystemer, og er eiet av norske forretningsbanker fordelt etter bankenes størrelse.

De store bankene er i gang med å løsrive seg fra det tradisjonelle datasamarbeidet gjennom felles datasentraler ved at de i større grad ønsker å etablere egne nettverks- og systemløsninger tilpasset egne behov. Mindre og mellomstore banker kan oppleve dette som kostnadmessig problematisk idet disse selv må bære en større andel av faste kostnader knyttet til datasamarbeidet enn tidligere. Selv om den

enkelte bank kan oppnå fordeler knyttet til egen-utvikling av systemløsninger, vil dette kunne gå på bekostning av den alminnelige informasjons- og transaksjonsflyt mellom bankenes ulike systemer og således kunne ha betydning for de samfunnsøkonomiske gevinster som ligger i en felles infrastruktur på dette området.

MANDAT

FOR

INTERN ARBEIDSGRUPPE FOR BETALINGSFORMIDLING

(Behandlet på møtene i Intern arbeidsgruppe 21.1.88 og 10.3.88)

Faste medlemmer av arbeidsgruppen er FIM, TEK, BAST, SIRA, MOA, PLUT, og UTA. Leder og sekretariat for gruppen er FIM.

1. Gruppen skal være et forum for gjensidig informasjon og tjene som rådgivende organ for bankens ledelse og de avdelinger som er involvert i arbeidet med betalingsformidling, gebyrspørsmål, avregningssystemer m.v.
2. Gruppen skal årlig utarbeide en rapport om arbeidet i banken på områder nevnt i punkt 1. Samtidig skal utarbeides en oversikt over utviklingen innen betalingsformidling.
3. I den grad det er hensiktsmessig, skal gruppen gi sin vurdering av de utredninger/forslag som angår problemstillingen angitt i punkt 1 før disse fremlegges for Hovedstyret, Administrasjonsutvalget og Koordineringsutvalget m.m.

Kostnader i betalingsformidlingen

Asbjørn Fidjestøl, ass. direktør, Dag Inge Flatraaker, konsulent, og Carl Jacob Vogt, spesialrådgiver, Finansmarkedsavdelingen i Norges Bank

Betalingsystemene i Norge medfører betydelige kostnader for bankene og Postverket. Eksempelvis koster en sjekktransaksjon benyttet i butikk ca. 8 kroner og en gjennomsnittlig blankettbasert girotransaksjon ca. 12 kroner. Norges Banks beregninger viser at sjekkformidlingen og den blankettbaserte giroformidlingen til sammen kostet bankene over 2 milliarder kroner i 1988. Legger man til kostnadene for Postgirotjenesten, fremkommer et ressursforbruk for blankettbaserte giro- og sjekktjenester på over 3,6 milliarder kroner pr. år. De nye elektroniske betalingstjenestene koster betydelig mindre enn blankettbaserte betalingstransaksjoner. Mens en blankettbasert bankgirering koster ca. 10 kroner, koster en tilsvarende elektronisk girering (direkte remittering) i gjennomsnitt ca. 4 kroner. Beregninger viser videre at bruk av kort i elektroniske betalingsterminaler i varehandelen (EFTPOS) vil være betydelig mer kostnadseffektivt enn bruk av sjekk, gitt at transaksjonsnivået pr. terminal blir høyt nok.

I denne artikkelen gis en detaljert gjennomgang av bankenes og Postverkets kostnader i betalingsformidlingen, herunder hva de ulike tjenestene koster og hvordan kostnadene oppstår. Artikkelforfatterne vil i en senere utgave av Penger og Kreditte gi en bredere og mer prinsipiell presentasjon av kostnader og inntekter i betalingsformidlingen, herunder blant annet bankenes og Postverkets gebyr- og floatinntekter.

Innledning

Gjennom de senere årtier har det vokst fram nye betalingssystemer knyttet til konti i finansinstitusjoner. De viktigste av disse systemene er sjekk- og girosystemene samt systemer knyttet til ulike typer plastkort.

Betalingsformidlingsutvalget, som avgav sin utredning i 1979 (NOU 1979:16 Betalingsformidling), gjennomførte en analyse av kostnader i betalingsformidlingen. Utvalget presenterte data for kostnader for de viktigste tjenester innen betalingsformidlingen på grunnlag av innhentede data fra Postverket og bankene. Siden den tid har Postverket og flere banker gjennomført flere kostnadsundersøkelser.

Fra Norges Banks side har det vært behov for en fornyet kartlegging og analyse av kostnads- og inntektsforholdene i betalingsformidlingen. Banken tok derfor ved årsskiftet 1987/88, i samråd med de ulike

aktører som møtes i Kontaktutvalget for betalingsformidling, et initiativ for å få satt i gang en slik undersøkelse. Både Postverket og et utvalg av forretnings- og sparebanker har bidratt med å fremskaffe tallmessige opplysninger for dette arbeidet, som ble igangsatt i Norges Bank i 1988.

Et særtrekk ved betalingstjenester knyttet til konti er at det ofte vil være en nær sammenheng mellom disse tjenestene og andre finansielle tjenester. Slik betalingssystemene i Norge nå er bygget opp, er denne sammenhengen vesentlig sterkere i bankene enn i Postverket. I Postverket er det dessuten en nær sammenheng mellom betalingstjenester og andre postale tjenester. Den nære sammenhengen mellom betalingstjenester og andre tjenester kommer til uttrykk ved at både bankene og Postverket har et felles lokalt ekspedisjonsnett for betalingsformid-

ling og andre tjenester. Det er derfor problematisk å skille kostnadene knyttet til betalingsformidling fra andre kostnader.

Det er i praksis vanskelig å beregne eksakte kostnader for de enkelte tjenester, men omtrentlige anslag for enhetskostnader kan beregnes ved at totale kostnader fordeles på de enkelte produktene ved hjelp av tidsmålinger og fordelingsnøkler.

For å komme fram til de kostnadsanslagene som blir presentert her, har det vært nødvendig å gjøre bestemte forutsetninger blant annet når det gjelder skillet mellom faste og variable kostnader og fordelingen av de faste kostnadene på ulike tjenester. Vi vil også understreke at anslagene bygger på oppgaver fra et begrenset utvalg. Det er derfor ikke grunnlag for å trekke entydige konklusjoner med utgangspunkt i dette tallmaterialet. Siden opplegget for kostnadsundersøkelser i bankene og i Postverket skiller seg fra hverandre, og siden utvelgelsen av bank- og postkontorer er foretatt på ulik måte, vil vi spesielt fremheve at man ikke uten videre kan foreta en direkte sammenligning av kostnadsanslagene for bankene og Postverket. Det er også et moment at Postverket ikke på samme måte som bankene kan fastlegge omfanget av sitt ekspedisjonsnett alene ut fra økonomiske kriterier.

Faste og variable kostnader i bankene

Et av de sentrale spørsmål ved beregningen av kostnadsdata knytter seg til hvor skillet mellom faste og variable kostnader skal trekkes. Svaret på dette spørsmålet er avhengig av hvilket formål en har med undersøkelsen, og ikke minst innenfor hvilken tidshorison: en kan tenke seg å sette inn kostnadsreducerende tiltak.

For bankene har vi satt skillet mellom faste og variable kostnader i betalingsformidlingen på grunnlag av en tidshorison på 2-3 år. Blant annet på bakgrunn av de kostnadstiltak og filialnedleggelse som enkelte banker foretar, synes det å være en rimelig forenkling å betrakte alle kostnader

på filialnivå (avdelingskontorer etc.) som variable, selv om det kan argumenteres for at en del av disse kostnadene har karakter av faste kostnader.

Ekstreme EDB-kostnader, herunder BBS-gebyret og datasentralkostnader, regnes også som variable, selv om det kan argumenteres for at også disse bør deles i en fast og variabel del.

Det synes videre å være en rimelig forenkling å regne overheadkostnader i form av stab og ledelse, husleie, sentrale EDB-kostnader m.m. på divisjons- og konsernnivå som faste kostnader. Det kan føres argumenter for at deler av disse kostnader er variable innenfor en planleggingshorison på inntil 3 år, men vårt tallmateriale gir ikke grunnlag for en slik oppdeling.

På bakgrunn av ovennevnte forenklinger har vi benyttet følgende skille mellom faste og variable kostnader:

Variable

kostnader: Kostnader på filial-/avdelingskontornivå, samt BBS-gebyr og datasentralkostnader.

Faste

kostnader: Kostnader på divisjons- og konsernnivå (felleskostnader)

Våre tall vil reflektere kostnadene som påløper gjennom hele bankvesenets betalingsystem, dvs. kostnadene både for betalers og betalingsmottakers bank og kostnader i datasentraler og felles avregningsentral. Kostnadsanslagene for de blankettbaserte tjenestene skriver seg fra årsskiftet 1987/88 og for de elektroniske tjenestene fra årsskiftet 1988/89.

Faste og variable kostnader i Postgiro

Postgiros kostnadstall fremkommer på bakgrunn av gjennomførte bidragskalkyler i Postverket. Alle typer postkontorer og landpostruter er med i Postverkets kostnadsundersøkelser, og tallmaterialet skriver

seg fra 1985, med fremregning til 1987. I disse bidragskalkylene er kostnadsartene definert og klassifisert som henholdsvis variable særkostnader, faste særkostnader og faste felleskostnader.

De variable og faste særkostnadene kan henføres direkte til postgirotjenesten. Postverket fordeler ikke selv faste felleskostnader på de enkelte hoved- og deltjenester, så som brevpostsendinger, pakkepost, distribusjon av aviser og blad, postgirotjenesten osv.

I bidragskalkylene er de variable særkostnader brutt ned på de enkelte tjenestene, dvs. på girering, kontant innbetaling, kontant utbetaling og kontant innbetaling til kontant utbetaling (se senere for nærmere definisjon). Faste særkostnader fremkommer som sekkeposter for postgirotjenesten som helhet. De faste særkostnadene har vi fordelt på de enkelte tjenestene i Postgiro etter antall transaksjoner totalt, dvs. med et like stort absolutt påslag på den enkelte transaksjon uavhengig av om denne er girering, kontant til konto, konto til kontant eller postanvisning. Vi har valgt dette fordelingsprinsippet fremfor en proporsjonal fordeling, siden de faste særkostnadene hovedsakelig kan tilskrives Postgiros administrasjon, fellestjenester, husleie ved Postgirokontoet, osv. En svakhet ved denne fremgangsmåten er at de ulike betalingstjenester i virkeligheten i varierende grad legger beslag på disse fellestjenestene.

I sine bidragskalkyler fordeler ikke Postverket de faste felleskostnadene på hovedtjenester og deltjenester. Et element i Postverkets faste felleskostnader er kostnader knyttet til nettet av lokale postkontorer. Av distriktspolitiske årsaker er Postverket pålagt å opprettholde et vidstrakt distribusjonsnett. Dette begrenser mulighetene til å redusere de faste felleskostnadene.

For å beregne totale enhetskostnader har vi fordelt de faste felleskostnadene proporsjonalt med de variable særkostnadene. En slik fordeling er selvsagt en forenkling. For girering vil dette antagelig gi for høyt på-

slag, fordi girering i liten grad legger beslag på ressurser knyttet til Postverkets store filialnett. For de øvrige postgirotjenestene er antagelig påslaget for faste felleskostnader tilsvarende for lavt.

Det er altså problemer knyttet til fordelingen av de faste felleskostnadene. Faste felleskostnader utgjør imidlertid en så stor del av de totale kostnadene at en slik beregning av totale enhetskostnader etter vår vurdering gir verdifull informasjon til supplering av særkostkalkylene.

Hvordan oppstår kostnadene og hvordan er de sammensatt?

Blankettbasert bankgiro. Bankgirotjenesten er en samordnet tjeneste mellom norske banker, som gjør det enkelt for kundene å overføre penger fra en konto i hvilken som helst bank til en konto i en hvilken som helst annen bank. Blankettene kan også brukes der den ene av partene ikke har konto, dvs. kontant innbetalt giro og advisert giro.

Kostnadene knyttet til bankgirobehandling er i stor grad knyttet til manuelle behandlingsrutiner. Enten blanketten leveres over skranke i bank eller i selvbetjeningsgirokasse skal det kontrolleres at blanketten er riktig utfylt og at det er dekning på konto. Blankettene skal sorteres og samles i bunter, avstemmes og sendes til Bankenes Betalingsentral (BBS) for registrering og avregning mellom de aktuelle bankene. Bankene skal deretter gjøre opp gjeld og tilgodehavende seg imellom og kundenes konti skal belastes eller godskrives. Videre skal selve blanketten ofte sendes til betalingsmottaker, og det vil da i tillegg påløpe portokostnader.

Det er utviklet rutiner for å automatisere deler av de ovennevnte behandlingsrutinene. En stor del av blankettene blir registrert maskinelt ved optisk lesing av blankettene i BBS (OCR-giro — «Optical Character Reading»). Dataene registreres på magnetbånd eller disk som videresendes betalings-

mottaker for automatisk oppdatering av dennes konto- og betalingsregistre. På denne måten unngås ressurskrevende, manuelt registreringsarbeide i BBS, samtidig som betalingsmottaker får en mer bekvem oppdatering av sitt regnskapssystem (kundereskontro). En annen arbeidsbesparende behandlingsmåte er å legge flere giroblanketter fra samme betaler i et samleoppdrag, dvs. å legge en felles belastningsoppgave ved giroblanketter som har felles avsender. Dette reduserer det videre behandlings- og registreringsarbeidet.

Postgiro. Tjenestene som tilbys av Postgiro, tilsvarende i stor grad tjenester i bankgiro. Det er imidlertid forskjeller i «produksjonsstrukturen», som medfører at kostnadene for de ulike tjenestene i de to systemene avviker noe fra hverandre. En viktig forskjell er at Postgiro bare har én kontoførende enhet, slik at en postgirotransaksjon med en viss rett kan sammenlignes med en bankgirotransaksjon der både betaler og betalingsmottaker har konto i samme bank.

For betaler som har postgirokonto, skjer innlevering av et postgirooppdrag ved at betaleren sender en utfylt postgiroblankett i spesialkonvolutt til Postgirokantoret. Betalere kan på denne måten få utført gireringsoppdrag, dvs. konto til konto overføring.

Postgiro utbetalingskort kan benyttes av betalere med postgirokonto for overføring til mottakere uten slik konto. Betaler sender kortet via Postgiro til mottaker. Dersom mottaker likevel har postgirokonto, kan han sende utbetalingskortet til Postgirokantoret for godskrift av sin konto i stedet for å heve blanketten på postkontoret.

Betalere som ikke har postgirokonto, må betale inn girooppdrag på postkontor. Poststedet sender blankettene videre til Postgirokantoret og gir betaleren kvittering for beløpet. Denne transaksjonsformen kalles kontant innbetalt giro (dvs. kontant til konto betaling).

Postanvisning brukes ved kontant innbetaling til kontant utbetaling, dvs. når betaler ikke har postgirokonto og mottaker heller ikke har det (eller den er ukjent for betaler).

Postgirokantoret avstemmer innkomne oppdrag og sorterer blankettene for manuell eller maskinell bokføring. Behandlingsrutinen ved postkontorene og også på Postgirokantoret er stort sett den samme for utbetalingskort som for innbetalingskortene, men med noe mer omfattende kontrollrutiner.

Elektronisk giroformidling. Elektronisk giroformidling, herunder autogiro¹⁾ og direkte remittering, er betydelig mindre ressurskrevende enn blankettbasert giroformidling, blant annet fordi den i liten grad medfører kostnader ved det enkelte ekspedisjonssted. Dersom mottaker ikke trenger melding, eller kan motta denne elektronisk, unngås all papirhåndtering. Selv om også disse tjenestene medfører manuelle rutiner knyttet til oppklaring av feil, utviklingskostnader, markedsførings- og salgskostnader m.m., er det mye å spare på å behandle denne type pengeoverføringer elektronisk.

Sjekk. Bruk av sjekk krever sjekkbare bankkonto, sjekkhefte og bankkort. Når sjekk benyttes som betalingsmiddel i butikk, vil butikken vanligvis levere sjekkene i nattsafen hos sin bankforbindelse samme kveld. Banken vil så telle opp og bokføre nattsafeinnholdet neste virkedag. Sjekkene vil enten bli registrert i banken, eller sendt til bankens datasentral for registrering. Sjekkene blir kontrollert, og beløp og konto-

¹⁾ Autogiro og direkte remittering er ordninger for automatisk (blankettløs) belastning/godskrift av kundekonti, dvs. automatiske massegireringer mellom kundekonti på grunnlag av datautveksling via EDB-medium eller telenett. Autogiro er innkreving til en konto fra flere andre av beløp som etter avtale forfaller. Direkte remittering er utbetaling fra en konto til flere andre.

nummer registrert. Beløpene må avstemmes, og deretter skjer avregning mot påtrukne bank og bokføring på kundens konto.

Som det fremgår, gjennomgår sjekken både manuelle behandlingsrutiner og EDB-rutiner som tar hånd om avregning og bokføring før betalingsoppdraget er ferdig utført. Kostnader knyttet til dette og til produksjon og utlevering av sjekkhefte og bankkort må innkalkuleres når kostnadene knyttet til sjekktjenesten skal beregnes.

Når sjekk benyttes til å heve kontanter i bank, blir kostnadene for bankvesenet noe større som følge av at banken, og ikke forretningen, foretar kontroll av bankkort og sjekkblankett. Når sjekk benyttes til å heve kontanter i en annen bank enn din egen, og beløpet er over 2 500 kroner, blir kostnadene betydelig høyere som følge av oppringing til påtrukne bank for kontroll av dekning på konto.

EFTPOS¹⁾-transaksjoner i varehandelen. Gjennom bruk av kort i betalingsterminaler på salgsstedet kan man få utført elektronisk betaling som gjør at bankene unngår ressurskrevende behandlingsrutiner knyttet til håndtering av sedler og mynt og sjekk.

Når kortet føres gjennom en kortleser og PIN-koden tastes inn, blir koden og kortet kontrollert mot sperreregistre. Betalings-transaksjonen blir så elektronisk registrert, og betalerens konto blir belastet og butikens konto godskrevet. Dersom transaksjonen går on-line, dvs. med direkte kommunikasjon mot den enkelte bank eller dens datasentral, blir det ofte i tillegg foretatt en deknings- og aktivitetskontroll før betalingstransaksjonen godkjennes. I mange terminaler går transaksjoner off-line, dvs. at alle kontroller skjer i terminalen. Transaksjonsdata lagres da i terminalen og oversendes til banken eller dens datasentral på slutten av dagen. Bankenes kostnader ved EFTPOS vil i stor grad ha karakter av faste

kostnader, noe som medfører at det er klare stordriftsfordeler knyttet til bruk av systemet. Bankenes kostnader består dels av kapitalkostnader til terminaler. Dersom butikkene betaler en årlig leiepris for terminalen, eventuelt selv eier denne, blir bankenes kostnader tilsvarende redusert. Videre påløper kostnader til utvikling, markedsføring, drift (service og vedlikehold), forsikring samt eventuelle opplærings- og installeringskostnader. Dertil kommer kommunikasjonskostnader pr. transaksjon. Ved bruk av smartkort kommer dessuten kostnader knyttet til utskifting av kort, da chipen i dagens smartkort bare har kapasitet til 150 transaksjoner. Denne kapasiteten vil kunne bli utvidet for senere generasjoner av smartkort.

Siden kostnader knyttet til EFTPOS-transaksjoner i stor grad er avhengig av transaksjonsnivået, og systemet stadig er i en innkjøringsfase, har vi gjort anslag for kostnader ut fra forskjellige forutsetninger om transaksjonsnivå. Ut fra disse beregninger fremgår det at bruk av EFTPOS-systemene vil være kostnadsmessig attraktivt dersom transaksjonsnivået blir høyt nok.

I disse kalkyler har vi fraveket det tidligere tidshorisontskillet mellom faste og variable kostnader på 2-3 år. Vi legger i stedet til grunn at antall utplasserte terminaler bestemmer kapasitetsomfanget, og at kostnadene derfor er sprangvis faste.

Kostnadene i betalingssystemet

På grunnlag av det materialet Norges Bank har innhentet fra utvalget av banker og fra Postverket, ble kostnader for de enkelte tjenester beregnet slik det framgår av tabell 1-4.

Bankene. Tallene i tabell 1 reflekterer kostnadene som påløper gjennom bankenes produksjonssystem, dvs. kostnadene både for betalere og betalingsmottakers bank samt datasentral- og avregningskostnader. På grunn av usikkerhet er kostnadsanslage-

¹⁾ «Electronic Funds Transfer at Point of Sale».

Tabell 1. Bankenes kostnader i betalingsformidlingen

	Totalt enhets- kostnader, ca.kr.	Variable enhets- kostnader, ca.kr.	Faste enhets- kostnader, ca.kr.
<i>Bankgiro</i>			
Standard giro ¹⁾			
– konto til konto	12	9	3
– kontant til konto	14	10	4
– konto til kontant	27	20	7
Gjennomsnitt ²⁾			
– konto til konto	10	7	3
Gjennomsnitt bankgiroblankett ³⁾			
	12	8	4
<i>Sjekk (inkl. utlev. av sjekkefte)</i>			
– Buntsjekk innlevert av forretning	8	6	2
– Innløst av kunde i egen bank	11	8	3
Minibankuttak ⁴⁾			
	6	4	2
Uttak over skranke			
	8	6	2

¹⁾ Standard giro er giroblanketter som leveres og behandles enkeltvis, dvs. ikke behandles maskinelt med optisk lesing (OCR-giro) eller i samleoppdrag.

²⁾ Gjennomsnittlig kostnad for blankettbasert girering (konto til konto) der man tar hensyn til at deler av transaksjonene er OCR- og/eller samlegiro med lavere kostnader. Det er lagt til grunn at 31 % av bankgirotransaksjonene er OCR-transaksjoner og ca. 35 % er samlegirotransaksjoner.

³⁾ Gjennomsnittlig enhetskostnad for blankettbaserte bankgirotransaksjoner fremkommer på grunnlag av fordelingen 80 % gireringer, 16 % kontant innbetaling og 4 % konto til kontant.

⁴⁾ Kostnadene for minibankuttak er sterkt avhengig av transaksjonsvolum, dvs. kjennetegnet med fallende gjennomsnittskostnader (stordriftsfordeler). Anslagene for variable enhetskostnader ville blitt betydelig lavere dersom man bare la til grunn datasentralkostnadene knyttet til minibanktransaksjonene, her anslått til ca. 1–2 kr. pr. transaksjon, mens anslaget for faste kostnader ville blitt tilsvarende større.

ne avrundet til nærmeste krone. Kostnadsforskjellen mellom banker for transaksjoner av samme type kan imidlertid være større enn en krone.

I beregningene for bankgiro er det tatt utgangspunkt i standard giro, dvs. bankgiro som er innlevert enkeltvis til bank og som

ikke er OCR-giro. De totale enhetskostnadene for OCR-giro er ca. 1–2 kroner lavere enn kostnadene for standard giro, hovedsakelig som følge av lavere BBS-gebyr. For samlegiro, dvs. bankgiro der flere blanketter behandles i en ekspedisjon, er de totale enhetskostnader ca. 3–6 kroner lavere enn for standard giro. Dette medfører at de totale enhetskostnader for alle bankgirotransaksjoner, inklusive standard giro, samleoppdrag og OCR-giro, ligger lavere enn for standard giro. Dette slår særlig ut for konto til konto transaksjoner, der de totale enhetskostnader for alle girotransaksjoner antas å ligge ca. 2 kroner lavere enn for standard giro. Det er derfor i tabellen gjort et særskilt anslag som inkluderer alle typer konto til konto transaksjoner.

For kontant til konto transaksjoner vil denne forskjellen være mindre og innenfor avrundingsfeilen.

For advisert giro (konto til kontant) vil også gjennomsnittskostnadene for alle transaksjoner ligge noe lavere enn for standard giro. Kostnadene for betalingsmottakers bank er satt lik interbankgebyret for utbetalingsanvisning, dvs. 8 kroner for totalkostnadene, herav 6 kroner for de variable kostnadene. Dette er lagt til kostnadene i betalers bank og BBS. Denne forenklingen er foretatt fordi vi ikke har hatt tilgang til et bredt nok utvalg av kostnadstall til å fastslå kostnadene i betalingsmottakers bank. De tall vi har tilgang til, kan imidlertid indikere at kostnadene i betalingsmottakers bank ligger noe høyere enn 8 kroner. Vi har derfor nøyd oss med å angi anslag bare for standard advisert giro.

Sjekk under 2 500 kroner innløst av kunde i fremmed bank vil normalt koste noe mer enn sjekker innløst i egen bank, varierende fra ca. 0-1 krone i påslag. Sjekk over 2 500 kroner innløst av kunde i fremmed bank vil koste vesentlig mer som følge av kontrollrutiner. Forskjellen vil variere sterkt, men kan anslås til ca. 15 kroner.

For minibankuttak regnes kommunikasjonskostnader til datasentral (IDA, Felles-

data osv.) samt service, forsikringer, administrasjonskostnader, etterfylling av minibank osv. som variable kostnader. Renter og avskrivninger regnes som faste kostnader.

Postverket. Tallene for postgiro- og bankgirotjenestene er ikke direkte sammenlignbare, dels pga. ulike metoder for kostnadskartlegging, dels pga. strukturelle ulikheter

og dels fordi tjenestene i noen grad er funksjonelt sett ulike.

Tallene for Postgiro i tabell 2 representerer gjennomsnitt av alle postgirotransaksjoner innen de fire transaksjonstypene. For Postgiro foreligger det ikke mer detaljerte anslag, herunder anslag for standard giro. Det synes rimelig å anta at også for Postgiro vil samleoppdrag og OCR-giro ha lavere kostnader enn standard giro.

Tabell 2. Postverkets kostnader i betalingsformidlingen ¹⁾

	Totale enhetskostnader, ca. kroner	Variable særkostnader, ca. kroner	Faste særkostnader, ca. kroner	Faste felleskostnader, ca. kroner
<i>Postgiro</i>				
– konto til konto	6	2,5	2	1,5
– kontant til konto	14	8	2	4
– konto til kontant	18	10	2	6
– kontant til kontant	26	15	2	9
Gjennomsnitt postgiro ²⁾	13	7	2	4

¹⁾ Tallene for postgiro- og bankgirotjenestene er ikke direkte sammenlignbare, dels pga. ulike metoder for kostnadskartlegging, dels pga. strukturelle ulikheter og dels fordi tjenestene i noen grad er funksjonelt sett ulike.

²⁾ Gjennomsnittlig enhetskostnad for Postgiro fremkommer på grunnlag av en fordeling med 30 % gireringer, 48 % kontant innbetaling og 22 % konto til kontant. Kontant til kontant utgjør en ubetydelig del.

Tabell 3. Kostnader ved elektroniske bankgirotjenester¹⁾

	Totale enhetskostnader, ca. kr	EDB-kostnader i datasentral og BBS, inkl. porto, ca. kr	Øvrige kostnader ca. kr
<i>Direkte remittering</i>			
– Direkte remittering	2,0	1,0	1,0
– Direkte remittering m/melding	5,0	4,0	1,0
– Direkte remittering m/anvisning	8,5	7,5	1,0
Direkte remittering gjennomsnitt ²⁾	4,0	3,0	1,0
<i>Autogiro</i>			
– Autogiro	3,5	1,5	2,0
– Autogiro m/melding	6,5	4,5	2,0
Autogiro gjennomsnitt ²⁾	4,0	2,0	2,0

¹⁾ Kostnadene er avrundet til nærmeste 50 øre og inkluderer ikke overheadkostnader.

²⁾ Gjennomsnittlig enhetskostnad for direkte remittering og autogiro der man tar hensyn til at deler av transaksjonene er med melding og anvisning.

Tabell 4. Kostnader ved elektronisk betalingsformidling i varehandelen

EFTPOS-handel ¹⁾ :	Totale enhets- kostnader ca. kr	Tele- kostnader ca. kr	Øvrige kostnader ca. kr
5 transaksjoner pr. dag pr. terminal	8,5	1,5	7,0
10 transaksjoner pr. dag pr. terminal	4,5	0,5	4,0
20 transaksjoner pr. dag pr. terminal	2,5	0,5	2,0
30 transaksjoner pr. dag pr. terminal	2,0	0	2,0
50 transaksjoner pr. dag pr. terminal	1,5	0	1,5

¹⁾ Forutsetning: Årlig kostnad knyttet til terminal, herunder avskrivning, rentekostnader, forsikring, service/vedlikehold samt eventuelle opplærings- og installeringskostnader er her satt til 10 000 kroner. Transaksjonsavgiften til datasentralen er satt til 50 øre. I tillegg forutsettes en årlig kommunikasjonskostnad på 2 000 kroner pr. terminal for fast telelinje. Kostnadene er avrundet til nærmeste 50 øre. Videre er det forutsatt 300 handledager i året.

Elektronisk bankgiro. Kostnadsanslagene i tabell 3 gjenspeiler bankenes kostnader både som betalers og betalingsmottakers bank, dvs. kostnadene for hele transaksjonsforløpet både ved godskrift og belastning av konti.

EDB-kostnader representerer her både egne EDB-kostnader samt transaksjonsavgifter til datasentral og Bankenes Betalingsentral (BBS), inklusive eventuelle portokostnader knyttet til melding eller anvisning. Øvrige kostnader inkluderer her manuelle rutiner knyttet til oppklaring av feil ved betalingsoppdragene, utviklingskostnader, markedsførings- og salgskostnader m.m.

Elektronisk betaling i varehandel. I kalkylene bak tabell 4 har vi fraveket det tidligere tidshorisontskillet mellom faste og variable kostnader på 2-3 år. Vi legger her til grunn at antall utplasserte terminaler bestemmer kapasitetsomfanget og at kostnadene derfor er sprangvis faste.

Kostnadene for EFTPOS varierer i stor grad med transaksjonsomfanget. I vår kostnads-kalkyle er det forutsatt en årlig kostnad pr. terminal på 10 000 kroner som er ment å reflektere kapitalkostnader for terminal, forsikring, service/vedlikehold samt eventuelle opplærings- og installasjonskostnader. Bankenes kostnader vil kunne avvike fra dette, avhengig av hvilke terminalløsning-

ger de har valgt og i hvilken grad butikkene er med på å dekke disse kostnadene gjennom leiepris for terminalutstyret. Kostnadene for EFTPOS-terminaler vil for øvrig endre seg i takt med den tekniske utvikling på dette området.

Vi har lagt til grunn 2 000 kroner i kommunikasjonskostnader pr. terminal. Kommunikasjonskostnadene vil variere mye avhengig av hvilken løsning man velger. Velger man en off-line løsning der alle transaksjonsdata lagres i terminalen og overføres i én «kjøring» på slutten av dagen, kan man nøye seg med vanlig telefonabonnement og telekommunikasjonskostnadene blir da ubetydelige. Slik løsning er i dag valgt i butikker med lavt transaksjonsvolum.

I butikker med høyt transaksjonsvolum kan det forsvares økonomisk å koble seg opp mot en fast kommunikasjonslinje med kapasitet for å klare et stort antall EFTPOS-transaksjoner. Transaksjonene kan da gå on-line. Det finnes ulike alternative løsninger for slike faste linjesamband over telenettet, herunder blant annet digitale samband (punkt til punkt og punkt til multi-punkt), Datex X21 og X25. Prisen på slike on-line baserte kommunikasjonsløsninger avhenger av hvilken løsning man velger. Et abonnement i Televerket vil imidlertid koste ca. 10-15 000 kroner pr. år. Ved å koble flere terminaler opp mot en slik fast linje reduseres kostnadene pr. terminal. I vårt

eksempel vil ca. 5-7 terminaler være koblet opp mot én slik linje. Dersom butikkene selv betaler abonnementsutgiftene til Televerket, blir bankenes kostnader tilsvarende redusert.

I de tilfeller der en bankkunde benytter sitt kort i en terminal tilknyttet en annen datasentral enn kortholders bank, og transaksjonen går on-line, vil transaksjonene ofte bli kontrollert mot kortholders banks datasentral gjennom kommunikasjonssystemet BALTUS, dvs. linje mellom de to bankenes datasentraler. Det vil i disse tilfellene i tillegg påløpe en kommunikasjonsavgift for bruk av BALTUS.

Ved bruk av smartkort vil det påløpe en kostnad på ca. 40 øre pr. transaksjon fordi chipen i smartkortet har begrenset levetid (150 transaksjoner). Imidlertid vil transaksjonen da gå off-line.

Som det fremgår vil kostnadene i stor grad variere avhengig av hvilke systemer og løsninger man betrakter. Imidlertid anser vi at anslagene i tabellen gir et rimelig bilde av kostnadsstrukturen i EFTPOS-systemet for ulike transaksjonsnivåer.

Vurdering og tolking av tallene

De beregnede tall for bankenes kostnader er foreløpige anslag for banksystemets kostnader ved utvalgte betalingstjenester. En svakhet ved anslagene er at bankene benytter ulike metoder i sin kostnadskartlegging. Anslagene er dessuten ikke nødvendigvis representative for banksystemet som helhet, blant annet fordi de fleste av bankene som inngår er blant de største. Det er dessuten usikkerhet knyttet til fordelingen mellom faste og variable kostnader. Avvik i kostnader bankene imellom kan dels skyldes at bankene har reelt sett forskjellig kostnadsstruktur, men også at metodene bankene bruker for kostnadskartlegging er forskjellige, slik at kostnadsanslagene av den grunn blir ulike. Selv om usikkerheten er stor, synes det likevel rimelig å anta at

anslagene gir et dekkende bilde av kostnadenes størrelsesorden.

For Postgiro skal anslagene i utgangspunktet gi uttrykk for kostnadene ved et representativt utvalg av postkontorer. Det vil likevel være usikkerhet om blant annet fordelingen mellom variable kostnader, faste særkostnader og faste felleskostnader. Det må understrekes at de metoder som Postverket og bankene bruker til å foreta bidragskalkyler og kostnadskartlegging av enkelttjenester er forskjellige.

Ifølge beregningene utgjør de variable kostnadene en betydelig større andel av totalkostnadene i bankene enn i Postgiro. Dette er trolig i stor utstrekning en følge av forskjell i klassifiseringen av faste og variable kostnader. Mye kan tale for at det begrep innen Postverkets kostnadsundersøkelser som nærmest tilsvarende vår definisjon av bankenes variable kostnader, er summen av Postgiros faste og variable særkostnader. Det kan imidlertid synes rimelig at felleskostnadene utgjør en større andel av total-kostnadene i Postverket enn i bankene, blant annet som følge av forskjell i infrastruktur, og spesielt som følge av at Postverket er pålagt å holde et finmasket landsdekkende kontor- og distribusjonsapparat også i distrikter med spredt befolkning. Deler av de faste felleskostnadene som i beregningene er henført til postgirotjenesten, kan således ha sin bakgrunn i at det er tatt distriktpolitiske hensyn ved beslutningene om Postverkets kontor- og distribusjonsnett.

Postgiros gireringstjeneste (konto til konto) medfører ifølge beregningene lavere kostnader enn bankgirering. Dette skyldes blant annet at Postgirokontoret samtidig er kontofører og avregningsinstitusjon, mens bankgiro avregnes mellom ulike kontoførende enheter (banker) i felles avregningsentral (BBS) som ikke er en kontoførende enhet. Postgireringer medfører derfor ikke kostnader på postkontorene, mens bankgirering påføres bankene behandlingskostnader i filialnettet.

Kostnadsforskjellen for advisert giro i bankene og postgiroutbetaling har delvis sammenheng med at advisert giro belaster postkontorene bare en gang (ved heving av utbetalingskort). Advisert bankgiro medfører derimot belastning i bankenes nett både ved innleveringen og utbetalingen. Videre har Postgiro en betydelig høyere andel utbetalinger enn bankene, henholdsvis 22,2 % og 3,5 % av de respektive systemers totale antall behandlede blankettgiroer i 1988.

Bankene har en vesentlig større kontomasse enn Postgiro. Mens postgirotransaksjonene i stor grad er kontantbetaling enten på kredit- eller debetsiden, er derfor bankgirotransaksjonene i stor grad konto til konto overføringer. Selv om kostnadene for den enkelte transaksjonstype tildels er klart lavere i Postgiro enn i bankene, ligger derfor de totale enhetskostnader for alle typer bankgirotransaksjonene under eit i underkant av de tilsvarende totale enhetskostnader for Postgiro.

Ved en jevnføring mellom Postgiro og bankgiro må en også ta hensyn til at det kan være ulikheter i kundegruppene som kan gi seg utslag i kostnadene, og til at større banker er overrepresentert i utvalget av banker, mens det for Postverket er brukt et representativt utvalg av postkontorer.

Dette understreker ytterligere at det er svært problematisk å foreta en direkte sammenligning mellom Postgiros og bankenes kostnadstall, og at konklusjoner som er basert på en direkte sammenligning mellom enkelttall kan være helt misvisende.

Fremtidig kostnadsstruktur i betalingsformidlingen

Av hensyn til ressursbruken i betalingsformidlingen i Norge, vil det være av stor betydning å få vridd bruken av betalingstjenester over på nye automatiske tjenester. Dette betinger blant annet at det eksisterer alternativer til dagens ressurskrevende tjenester. For de blankettbaserte girotjeneste-

ne vil alternativene være direktetjenestene direkte remittering og autogiro samt bankenes nye telebanktjenester. Disse tjenester viser idag en klar vekst.

For sjekk vil alternativet blant annet kunne være bruk av betalingskort i elektroniske betalingsterminaler i varehandelen. Hvor godt dette alternativet vil være, avhenger av hvor brukervennlige systemene blir og hvor store transaksjonskostnadene blir. Dette vil være avhengig av hvor mye betalingsterminalene benyttes.

De elektroniske betalingstjenestene som tilbys både av bankene og Postgiro, har betydelig lavere kostnader enn de papirbaserte girotjenestene, idet utvekslingen av konteringsdata skjer automatisk via EDB-medium (disk, magnetbånd eller telelinje). Selv om også disse tjenester medfører manuelle rutiner knyttet til oppklaring av feil, utviklingskostnader, markedsførings- og salgskostnader m.m., har de alt i alt betydelig lavere kostnader enn de blankettbaserte girotjenestene. Bankene tilbyr også i økende grad automatiske remitteringstjenester (direkte kreditering) via bedriftsterminaltilknyttede løsninger. Bedrifter og andre brukere kan blant annet få utført automatiske masseutbetalinger via sine bedriftsterminaler. Disse og andre automatiske betalings-tjenester vil i økende grad erstatte de mer kostnadskrevede blankettbaserte girotjenestene.

Kostnadsstrukturen innen den blankettbaserte del av bankenes betalingsformidling er i ferd med å endres. Behandlingen i BBS vil kunne bli effektivisert ved overgang til bruk av ny databasert teknologi, herunder «image processing», dvs. automatisk lesing og digitalisering av blanketter og omgjøring av disse til elektronisk bilde. «Blankettene» kan da behandles elektronisk på «intelligente» arbeidsstasjoner, sendes over telenettet og om nødvendig gjenskapes på papir ved laserprinter. I en senere fase kan slik automatisk dataregistrering og formidling av betalinger også skje desentralt ute i den enkelte bank, noe som i betydelig grad kan

endre bankenes ekspedisjonskostnader. Allerede i dag er banker i ferd med å igangsette utprøving av automatiske selvbetjeningsautomater, giromater (som ikke må forveksles med dagens manuelle giroselvbetjeningskasser). En giromat bygger på selvbetjeningsprinsippet, der kunden bruker et vanlig minibankkort og kode og mater giroblanketter inn i maskinen. Elektroniske data blir så avlest og lagret i maskinen, og bankene får ingen papirer å behandle. Også i Postverket skjer det en effektivisering av behandlingsrutinene i postgirosystemet,

blant annet ved innføring av ny teknologi. Også andre elektroniske betalingstjenester som på sikt kan endre kostnadsbildet i betalingsformidlingen er under utvikling.

Den videre utvikling av kostnadene i betalingsformidlingen vil bli påvirket av de struktur- og kostnadsrasjonaliseringer som nå skjer i bankvesenet og av de effektiviseringstiltak Postverket setter i verk. Det er derfor grunn til å anta at kostnadene i betalingsformidlingen vil falle sett i forhold til det generelle prisnivå.

Inntekter, kostnader og prissetting i betalingsformidlingen

Asbjørn Fidjestøl, ass.direktør, Dag Inge Flatraaker, konsulent, og Carl Jacob Vogt, spesialrådgiver, alle i Finansmarkedsavdelingen i Norges Bank¹

Betalingsformidlingen i Norge har tidligere år medført store underskudd for Postverket og bankene. I 1988 dekket bankene inn ca. 65 prosent av sine kostnader ved sjekk- og bankgirotjenester gjennom floatinntekter², ca. 20 prosent via rentemarginen og resten via gebyrer. Postverket dekket inn ca. 70 prosent av kostnadene ved postgirotjenesten via rentemarginen, hovedsakelig knyttet til statlige konti. Bankenes gebyrheving i 1989 har redusert underskuddet i betalingsformidlingen, men bankene taper stadig på personkunders bruk av betalingssystemene.

Gebyrene i betalingsformidlingen bør bestemmes av institusjonenes effektivitet og variere med tjenestenes kostnader. Bankene og Postverket bør konkurrere ved å være kostnads-effektive og ikke ved å subsidiere betalingstjenester. Gebyrene bør minst dekke de variable kostnadene, og floaten i betalingsformidlingen bør på sikt forsvinne. Ny teknologi i betalingsformidlingen vil redusere bankenes og Postverkets kostnader og gjøre en slik kostnadsdekning mulig.

Innledning

Bankenes og Postverkets tradisjonelle betalingstjenester, sjekk- og girosystemene, medfører årlige kostnader på mellom 3 og 4 milliarder kroner. Ifølge beregninger foretatt i Norges Bank var bankenes totalkostnader ved sjekiformidlingen og den blankettbaserte giroformidlingen over 2 milliarder kroner i 1988, mens totalkostnadene for Postverket ved postgirotjenesten var ca. 1,7 milliarder kroner, herav ca. 1,2 milliarder kroner i særkostnader og ca. 0,5 milliarder kroner i faste felleskostnader.

Inntektene i betalingsformidlingen gjennom gebyrer og floatinntekter har tidligere år ikke på noen måte reflektert disse kostnadene. Ifølge beregningene var således bankenes gebyrinntekter i 1988 for sjekktjenesten ca. 130 millioner kroner og for

den blankettbaserte giroformidlingen ca. 150 millioner kroner. Floatinntektene var ca. 280 millioner kroner for sjekktjenesten og ca. 1 020 millioner kroner for bankgirotjenesten. Den delen av kostnadene som oversteg gebyr- og floatinntekter ble dekket sammen med bankenes øvrige tjenesteyting, hovedsakelig via rentemarginen, slik at andre kunder enn de som var opphav til kostnadene, ble belastet for disse.

De fleste banker har økt sine gebyrer markert i løpet av 1989. Det fremgår av våre beregninger at gebyrene likevel ikke er store nok til å dekke inn de totale kostnadene ved de ulike betalingstjenestene. Gebyrene er også gjennomgående lavere enn de variable enhetskostnadene. Dette gjelder spesielt for sjekktransaksjonene og den blankettbaserte del av giroformidlingen.

Postverkets inntekter fra Postgirotjenesten var i 1988 ca. 220 millioner kroner i gebyrer og ca. 240 millioner kroner i floatinntekter. Dette medførte et negativt dekningsbidrag på ca. 700 millioner kroner og et

¹ Forfatterne viser også til sin artikkel i forrige nummer av Penger og Kreditt (nr. 3/89), som gjennomgikk kostnadene i betalingsformidlingen.

² Enkelte av begrepene som nyttes i artikkelen, er forklart nærmere i et vedlegg til slutt.

samlet underskudd for denne tjenesten på ca. 1 210 millioner kroner. Postgirotjenestens kostnader ble således i hovedsak dekket inn via rentemarginen fra kapitalformidlingen. Hoveddelen av Postgiros betalingsformidling, og dermed kostnadene ved denne tjenesten, kan henføres til ikke-statlige kunde grupper, mens det meste av inntektene skriver seg fra kapitalforvaltningen, hovedsakelig av statlige konti, særlig statlige skattebetalingsinnskudd. Staten bidrar således i betydelig grad til å dekke inn kostnadene ved Postverkets betalingsformidlingstjenester.

Ser en spesielt på *personkundetransaksjoner* — som gjennomgående har lave omsetningsbeløp og dermed gir lave floatinntekter — har bankene og Postverket underskudd for alle transaksjonstyper. Økte gebyrer i 1989 har imidlertid i betydelig grad redusert nivået på kostnadsoverveltningen til andre tjenester for bankenes vedkommende. Allikevel gir alle transaksjoner fortsatt underskudd, og ikke engang positivt dekningsbidrag. Giro levert i selvbetjeningskasser gir i gjennomsnitt bankene et underskudd på ca. kr. 7 pr. transaksjon, og gebyrfrie sjekker et underskudd på ca. kr. 7,50 pr. transaksjon. En postgirering gir Postverket et underskudd på ca. kr. 6 pr. transaksjon og en kontant innbetalt giro gir et underskudd på ca. kr. 10 pr. transaksjon.

Bankene er nå i ferd med å ta i bruk ny teknologi i giro- og sjekkbehandlingen, som i betydelig grad vil kunne endre kostnadsbildet for disse tjenester. I den blankettbaserte giroformidlingen kan spesielt nevnes innføring av elektroniske selvbetjeningsautomater som automatisk leser og digitaliserer giroblanketter (omgjør dem til elektronisk bilde). Dette vil i betydelig grad kunne redusere bankenes bruk av kostnads-krevende manuelle arbeidsrutiner.

Også i postgirosystemet skjer det en effektivisering av behandlingsrutinene, blant annet ved innføring av ny teknologi. De høye kostnadene Postgiro og bankene nå har på betalingsformidlingen, spesielt de

personkunderettede transaksjonene, vil de nærmeste årene altså bli redusert ved at behandlingkostnadene skjæres ned.

Inntekter i betalingsformidlingen

Bankenes og Postverkets inntekter til dekning av kostnadene i betalingsformidlingen kan grovt inndeles i tre deler: gebyrer, float og rentemargin. *Gebyrene* utgjør de direkte og synlige priser brukerne stilles overfor.

Floatinntektene er de inntekter Postgiro og bankene får som følge av at de en viss tid disponerer de overførte midlene uten rentegodtgjørelse verken til betaler eller betalingsmottaker. Valuteringsreglene medfører altså at institusjonene disponerer midler som går gjennom betalingssystemet «gratis» en viss tid. I dette tidsrommet oppnås en positiv avkastning på midlene ved at de plasseres i rentebærende fordringer eller ved at de erstatter rentebærende funding (f.eks. innskudd).

Rentemarginen er den inntekt Postverket og bankene har i kredittformidling som følge av at renten som betales for innskudd, er lavere enn renten som oppnås ved utlån. Det er en sterk sammenheng mellom betalingsformidling og kredittformidling, og overveltning av kostnader og inntekter vil derfor lett kunne oppstå.

Bankenes og Postgiros gebyrinntekter i 1987 og 1988. Norges Bank har gjennomført en undersøkelse av forretnings- og sparebankenes gebyrinntekter fra sjekk- og girotjenesten for 1987 og 1988. Undersøkelsen dekker ca. 70 prosent av sparebankene og 90 prosent av forretningsbankene målt etter forvaltningskapital. Vi regner med at den gir et rimelig dekkende bilde av bankenes gjennomsnittsgebyrer for disse to tjenestene. Postgiros gebyrinntekter i 1987 og 1988 er kjent, dels via Postgiros prisliste og dels via kjennskap til omfanget og sammensetningen av postgirotransaksjoner. I tabell 1 er gjennomsnittsgebyrene for 1987 og 1988

Tabell 1. Gjennomsnittlige gebyrer¹ og kostnader² i 1987 og 1988. Kroner pr. transaksjon

	Gebyrer		Enhetskostnader	
	1987	1988	Totale	Variable
Bankgiroblanketter	0,70	1,50	12,00	8,00
Postgiroblanketter	1,60	1,70	13,00	9,00
Sjekker	1,50	1,90	8,00	6,00

¹ Bankenes gjennomsnittlige gebyrer for 1987 og 1988 fremkommer ved fordeling av totale gebyrinntekter på antall transaksjoner for disse årene. Det gjøres oppmerksom på at bankenes gebyrer i betydelig grad er økt i 1989.

² Kostnadene refererer seg til årsskiftet 1987/1988.

stilt opp sammen med gjennomsnittlige enhetskostnader for 1987/88. Postgiros og bankenes kostnader knyttet til betalingsformidlingen fremkommer på bakgrunn av de tidligere anslåtte kostnadstall. For en nærmere redegjørelse for disse kostnadsanslagene henvises til Penger og Kreditt nr. 3/1989.

Tabellen viser at det var store avvik mellom gebyrinntekter og kostnader både i bankene og Postgiro, mens forskjellen dem imellom ikke var påfallende stor. Derimot er det store forskjeller mellom enkeltbankers gebyrer.

Bankenes gebyrer i 1989. De fleste banker har i løpet av 1989 økt sine gebyrsatser på betalingstjenester. Norges Bank har innhentet prisinformasjon fra landets 25 største banker målt etter forvaltningskapital. Forholdet mellom bankenes/Postgiros gebyrer og kostnader for ulike betalingstjenester i 1989 fremgår av tabellene 2, 3 og 4.

Bankenes økning av gebyrene i 1989 har i betydelig grad rettet opp misforholdet mellom gebyrer og kostnader i betalingsformidlingen. Samtidig har de fleste bankene i løpet av 1989 redusert floattiden for bankgirotransaksjoner. Bankenes gjennomsnittsgebyr pr. august/september 1989 var ca. kr. 6,00 pr. bankgirering levert over skranke i bank, ca. kr. 2,50 levert i selvbetjeningsgirokasse og ca. kr. 5,50 pr. ge-

Tabell 2. Gjennomsnittlige gebyrer¹ og kostnader² for bankene 1989. Kroner pr. transaksjon

	Gebyr	Totale enhetskostnader	Variable enhetskostnader
Bankgiro konto til konto (gjennomsnitt)			
— levert i skranke	6,00	10,00	7,00
— levert i selvbetjeningsgirokasse	2,50	10,00	7,00
Personkundesjekk			
— gebyrfrie	—	8,00	6,00
— gebyrbelagt	5,50	8,00	6,00
Næringskundesjekk	5,50	8,00	6,00

¹ Gebyranslagene refererer seg til august/september 1989 og er beregnet på grunnlag av prisinformasjon fra landets 25 største banker. Gebyrene er veid mht. den enkelte banks forvaltningskapital og avrundet til nærmeste 50-øre.

² Bankenes kostnader refererer seg til årsskiftet 1987/88, men antas i stor grad å gjenspeile dagens kostnadsnivå.

³ Gebyrfrie sjekker representerer i gjennomsnitt sjekker med pålydende over 650 kr. eller at antall sjekker pr. måned ikke overstiger 3 stk.

Tabell 3. Gjennomsnittlige gebyrer¹ og kostnader² for elektroniske betalingstjenester 1989. Kroner pr. transaksjon

	Gebyr	Enhetskostnader
Elektroniske girotjenester		
— direkte remittering	1,00	2,00
— direkte remittering m/melding	2,00	5,00
— autogiro	1,00	3,50
— autogiro m/melding	2,00	6,50
EFTPOS-handel ²	2,00	2,50
Minibankuttak		
— i åpningstid	—	6,00
— utenfor åpningstid	1,00	6,00

¹ Gebyranslagene referer seg til august/september 1989 og er beregnet som i tabell 2. Kostnadsanslagene refererer seg til 1989.

² Kostnadsanslaget for bruk av kort i elektronisk betalingsterminal i varehandelen er basert på ca. 20 transaksjoner pr. dag pr. terminal, jf. våre kostnadskalkyler i Penger og Kreditt nr. 3/1989.

Tabell 4. Gjennomsnittlige gebyrer og kostnader for Postgiro 1989. Kroner pr. transaksjon

	Gebyr ¹	Totale enhetskostnader	Variable enhetskostnader ²
Postgiro			
- konto til konto	—	6,00	4,50
- kontant til konto	3,70	14,00	10,00
- konto til kontant	3,70	26,00	17,00

¹ Gebyrene er hentet fra Postgiros prisliste.

² Postgiros variable kostnader inkluderer her både faste og variable særkostnader.

byrbelagt sjekk benyttet i varehandelen. Ved å legge til gjennomsnittlig floatinntekt pr. transaksjon, kommer vi til at bankene nå i hovedsak dekker inn sine totale enhetskostnader for flere av disse tjenestene. Unntaket er gebyrfrie sjekker og giroer levert i selvbetjeningsgirokasser, der det gjenstår en del før man når kostnadsdekning. Ovennevnte kalkyler gjelder imidlertid nærings- og personkundetransaksjoner sett under ett. Næringsstransaksjonene omfatter normalt betydelig større omsetningsbeløp enn personkundetransaksjoner og bidrar derfor til større floatinntekter.

Serirekk ved gebyrsettingen. For sjekktjenesten har gebyrpraksis hovedsakelig fulgt følgende mønster:

- enten at personkundesjekker med pålydende over et visst beløp er gebyrfrie (varierer mellom bankene fra 400 kr. til 1 000 kr., gjennomsnitt kr. 650)
- eller at opptil 2, 3 eller 4 sjekker pr. måned er gebyrfrie (gjennomsnittlig 3 stk. pr. måned)
- øvrige personkundesjekker er gebyrbelagt
- næringskundesjekker er gebyrbelagt

Et hovedtrekk ved gebyrene i bankgirotjenesten er at gebyrene for bankgiro levert i selvbetjeningsgirokasser er langt lavere enn gebyrene for bankgiro levert over skranke. Kostnadene for bankgiro levert over skranke og bankgiro levert i selvbetjeningsgirokasser avviker ikke mye. Bankene har allikevel lagt vekt på at kundene «trenes opp» til å benytte selvbetjeningsautomater, slik at overgangen til bruk av nye elektroniske giroautomater skal gå raskere etter hvert som disse introduseres i markedet. Gebyrene for bankgiro levert i selvbetjeningskasser er derfor lavere.

Postgireringer (konto til konto) er gratis, mens postgiroinnbetalinger (kontant til konto) og postgiroutbetalinger (konto til kontant) koster kr. 3,70. Prisforskjellen mellom disse tjenestene gjenspeiler ikke kostnadsforskjellene.

De elektroniske bankgirotjenestene autogiro og direkte remittering er priset noe lavere enn sine kostnader.

For EFTPOS er prisene antagelig på nivå med de kostnader systemet vil generere pr. transaksjon når volumet pr. terminal er kommet opp til et tilfredsstillende nivå.

Nærmere om floatinntekter. Bankenes og Postgiros floatinntekter knyttet til sjekktjenesten, girotjenestene og EFTPOS kan beregnes på grunnlag av tall for omsetningen gjennom systemene, gjennomsnittlig antall floatdager samt relevant avkastningsrate på midlene for henholdsvis bankene og Postgiro.

Ut fra tidligere statistikk vet vi at ca. 80-90 prosent av omsetningen i betalingsystemene kan henføres næringskonti. Når det gjelder girooverføringer, vil en reduksjon av floaten hovedsakelig komme betalingsmottaker til gode ved at denne får penger raskere inn på sin konto. For sjekktransaksjoner vil reduksjon i floaten hovedsakelig tilfalle betaler ved at hans konto belastes først når betalingsmottaker godskrives sjekkbeløpet, og ikke som idag fra den dato han daterer sjekken.

På bakgrunn av tall fra rentestatistikken har vi gjennom forsiktige anslag beregnet bankenes avkastning av float til 12 prosent for årene 1987 og 1988.

Avkastningsraten på floaten i Postgiro blir lavere enn i bankene som følge av at Postgiro i liten grad yter rente på sine innskudd. Ifølge våre beregninger var Postgiros gjennomsnittlige avkastning på float i 1988 1,5 prosent for gireringer og kontant innbetalt giro. Tallet er beregnet ut fra innskuddsandelen som kan henføres statlige og ikke-statlige konti. Dette har bakgrunn i at Postgiro kun yter 5 prosent rente på kommunale innskudd, innskudd fra statens forretningsdrift og innskudd fra øvrige private, og ikke yter rente på innskudd fra banker og statlige konti. For kontante giroutbetalinger er avkastningen av float satt lik 5 prosent. Hoveddelen av disse utbetalingene kommer fra offentlige ikke rentebærende konti. Postgiro oppnår på sin side en avkastning på 5 prosent ved å låne ut disse midlene til staten. Jo lengre tid det tar før

utbetalingsbeløpene heves, jo lengre tid oppnår Postgiro denne avkastningen. Ved å veie sammen avkastningen av float for de ulike transaksjonstyper, fremkommer en gjennomsnittlig avkastning på Postgiros float på 2 prosent for 1988.

Vi har på bakgrunn av anslag fra Bankenes Betalingsentral (BBS) og undersøkelser foretatt av Markeds- og Mediainstituttet (MMI) vedrørende float i bankgirotjenesten og annen informasjon om avregnings- og valuteringspraksis i betalingsformidlingen gjort anslag for gjennomsnittlige antall floatdager for ulike betalingstjenester i 1988. På grunnlag av blant annet disse anslag har vi beregnet bankenes og Postgiros float og inntekter av float i betalingsformidlingen for 1988.

Ifølge beregningene hadde Postgiro og bankene ca. 23,7 milliarder kroner til forvaltning pga. float i systemene. Bankenes float utgjorde ca. 11,5 milliarder kroner, mens Postgiros float var ca. 12,2 milliarder kroner. Bankenes floatinntekter utgjorde

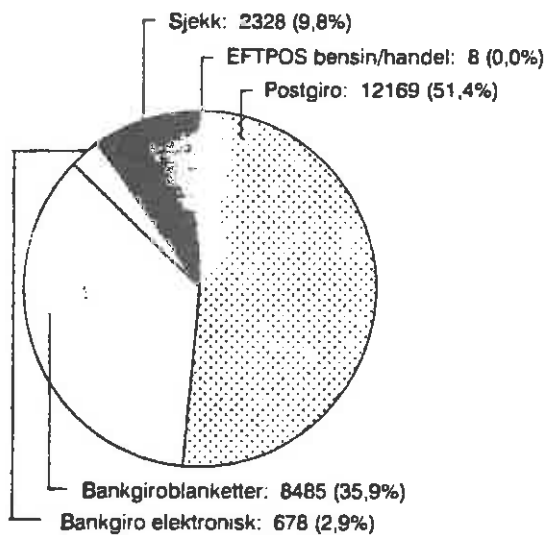
Tabell 5. Floatinntekter i betalingsformidlingen 1988

	Omsetning Mrd. kr	Antall float- dager	Float til for- valtning ¹ Mill. kr.	Avkast- nings- rate	Float- inntekter ² Mill. kr.
Sjekk totalt	419,0	2,0	2 328	12,0%	280
Bankgiroblanketter totalt	830,0	3,7	8 485	12,0%	1 018
— herunder innbetaling og girering	802,2	3,6	8 022	12,0%	963
— herunder utbetaling	27,8	6,0	463	12,0%	55
Bankgiro elektronisk	244,2	1,0	678	12,0%	81
Postgiroblanketter totalt	2 249,4	2,0	12 169	2,0%	243
— herav girering	1 715,9	1,5	7 150	1,5%	107
— herav innbetaling	295,7	3,0	3 298	1,5%	50
— herav utbetaling	137,7	4,5	1 721	5,0%	86
EFTPOS totalt	2,8	1,0	8	12,0%	0,9
— handel	0,9	1,0	3	12,0%	0,3
— bensin	1,9	1,0	5	12,0%	0,6
Totalt	3 745,4	.	23 668	.	1 623

¹ Float = $\frac{\text{Omsetning}}{360 \text{ dager}} \times (\text{antall floatdager})$

² Floatinntekter = (float) x (avkastningsrate)

Figur 1. Floaten i betalingsformidlingen fordelt på ulike betalingstjenester i 1988. Millioner kroner. Total float = 23 668 mill. kr.



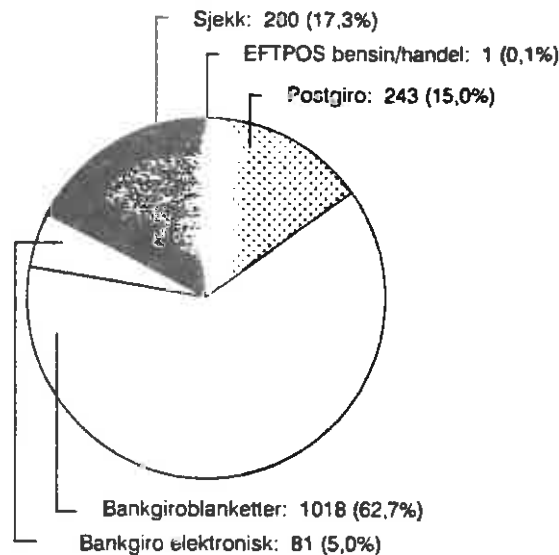
ca. 1 380 millioner kroner, mens Postgiros floatinntekter utgjorde ca. 243 millioner kroner. Det er imidlertid stor usikkerhet knyttet til disse anslagene.

Økonomien i betalingsformidlingen

På bakgrunn av anslagene for bankenes og Postverkets kostnader samt gebyr- og floatinntekter har vi gjort beregninger over økonomien i betalingsformidlingen. I tabell 6 har vi angitt inntekter og overskudd for utvalgte tjenester i betalingsformidling. Vi har her regnet med floatinntekter som inntekter knyttet til tjenestene.

Det fremgår av tabellen at en stor del av bankenes kostnader i betalingsformidlingen ble veltet over på den øvrige tjenesteyting, hovedsakelig via rentemarginen. Dette medfører at storbrukere av bankenes betalingssystemer i stor grad blir subsidiert av bankenes øvrige kunder. For sjekk- og girotjenestene var denne kostnadsoverveltningen til sammen ca. 330 millioner kroner i 1988.

Figur 2. Floatinntekter i betalingsformidlingen fordelt på ulike betalingstjenester 1988. Millioner kroner. Totale floatinntekter = 1 623 mill. kr.



Hos Postgiro dekkes ifølge beregningene ca. 1,2 milliarder kroner av kostnadene i betalingsformidlingen av inntekter fra kapitalforvaltningen. Store deler av Postgiros inntekter fra kapitalforvaltningen skriver seg fra statlige konti, mens hoveddelen av Postgiros kostnader har opphav i betalingsformidlingen knyttet til ikke-statlige konti. Statlige kontohavere dekker således i realiteten en betydelig del av kostnadene ved ikke-statlige kunders bruk av Postgiro.

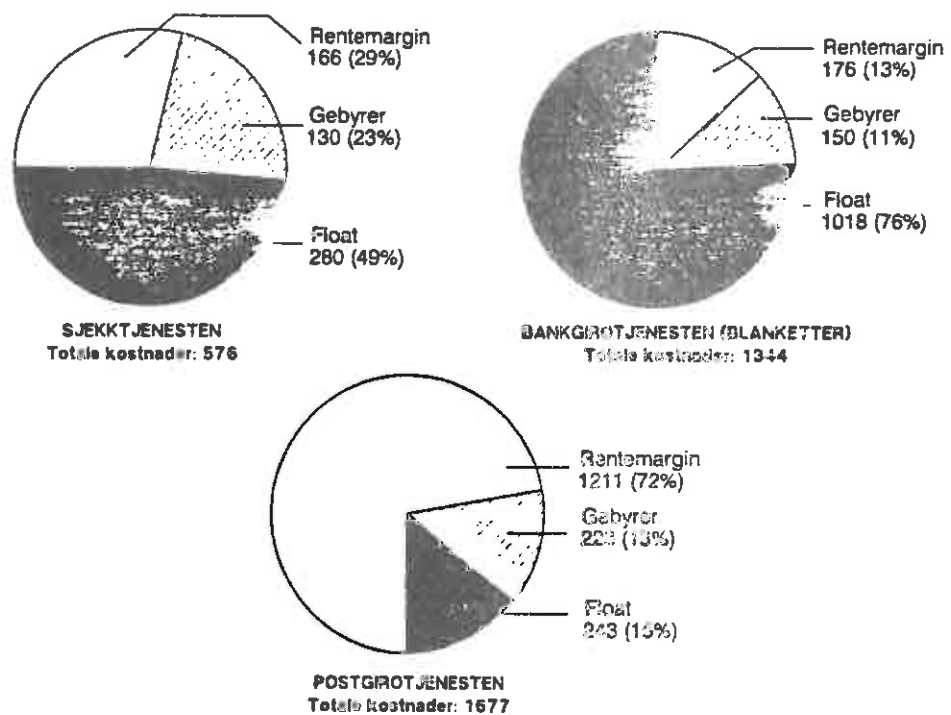
Den enkelte tjeneste. Vi kan også relatere kostnader og inntekter til den enkelte betalingstjeneste. Vi kan i denne sammenheng for eksempel se på følgende tjenester:

- bankgiro konto til konto (blankett)
- postgiro, konto til konto
- postgiro innbetaling
- sjekk
- EFTPOS handel
- elektronisk girering (direkte remittering og autogiro)

Tabell 6. Økonomien i betalingssystemene i 1988. Millioner kroner

	Gebyr- inntekter	+ Float- inntekter	- Variable kostnader	= Deknings- bidrag	- Faste kostnader	= Over- skudd
Bankgiro blanketter	150	1 018	896	272	448	-176
Postgiro blanketter	223	243	1 161	-695	516	-1 211
Sjekk	130	280	432	-22	144	-166
Bankgiro elektronisk	25	81	98	8	.	3

Figur 3. Bankenes og Postverkets inndekning av kostnader ved ulike betalingstjenester 1988. Millioner kroner.



Det er her viktig å være klar over at float-inntektene er avhengig av transaksjonsbeløpet, slik at lønnsomheten for transaksjoner på små beløp vil være dårligere enn lønnsomheten for transaksjoner på store beløp. Dette forholdet er illustrert i neste avsnitt, der lønnsomheten av personkundetransaksjoner er behandlet.

Tabell 7 gjengir våre kostnads- og inntektsanslag for de ovennevnte tjenestene.

Det fremgår av tabellen at bankene fortsatt har underskudd på en del av sine betalingstjenester. Bankgiro levert i selvbetje-

ningskasse gir et gjennomsnittlig underskudd på ca. kr. 2 pr. transaksjon og gebyrfrie sjekker ca. kr. 4 pr. transaksjon. På den annen side gir bankgiro levert over skranke og gebyrbelagte sjekker overskudd. Dette skyldes at gjennomsnittlig floatinntekt for disse transaksjonene er stor. Kontantuttak over skranke eller fra minibank er i stor grad gratis tjenester og medfører store underskudd. De elektroniske girotjenestene gir i dag omtrent kostnadsdekning gjennom gebyrer og float. Det kan være grunn til å merke seg at dersom floaten fjernes uten at

Tabell 7. Økonomien for de enkelte betalingstjenester, gjennomsnitt, 1989. Kroner pr. transaksjon

	Gjennomsnittlig gebyr	+ Gjennomsnittlig floatinntekt pr. transaksjon ¹	- Variable enhets-kostnader	= Dekningsbidrag pr. transaksjon	- Faste enhets-kostnader	= Overskudd pr. transaksjon
Bankgirering ² (gjennomsnitt)						
- levert i skranke	6,00	5,50	7,00	4,50	3,00	1,50
- levert i girokasse	2,50	5,50	7,00	1,00	3,00	- 2,00
Postgiro ³						
- konto til konto	-	2,70	4,50	- 1,80	1,50	- 3,30
- kontant til konto	3,70	0,80	10,00	- 5,50	4,00	- 9,50
Sjekk ⁴						
- & rfrri	-	3,90	6,00	- 2,10	2,00	- 4,10
- gebyrbelagt	5,50	3,90	6,00	3,40	2,00	1,40
Direkte remittering	2,00	3,00	4,00	1,00	.	1,00
Autogiro	1,50	2,40	4,00	- 0,10	.	- 0,10
EFTPOS-varehandel ⁵	2,00	0,10	2,50	- 0,40	.	- 0,40
Minibankuttak						
- i åpningstid	-	-	4,00	- 4,00	2,00	- 6,00
- utenfor åpningstid	1,00	-	4,00	- 3,00	2,00	- 5,00
Uttak	-	-	6,00	- 6,00	2,00	- 8,00

¹ Floatberegningene baseres på gjennomsnittlig omsetning pr. transaksjon for de utvalgte betalingstjenester i 1988.

² Forretningsbankene og de fleste av sparebankene har i 1989 lagt om sine valuteringsregler ved å redusere «floattiden» for bankgirotransaksjoner til en dag. Ved å ta hensyn til helgedager og «overligger» legges her til grunn et gjennomsnitt på 2 floatdager pr. bankgirotransaksjon.

³ Postgiros variable kostnader representerer her Postgiros variable og faste særkostnader.

⁴ Sjekker med pålydende hovedsakelig fra kr. 400 til kr. 1 000 (gjennomsnittlig ca kr. 650), eventuelt at antall påtrukne sjekker ikke er flere enn 2 til 4 stk. pr. måned (gjennomsnittlig 3 stk) er hovedsakelig gebyrfrie. Øvrige sjekker er gebyrbelagt.

⁵ Kostnadsanslaget for bruk av kort i elektronisk betalingsterminal i varehandelen er basert på ca. 20 transaksjoner pr. dag i terminal, jf. våre kostnadskalkyler i Penger og Kreditt nr. 3/1989.

gebyrene økes, ville alle de spesifiserte tjenestene gi underskudd, og heller ingen av tjenestene ville gi positivt dekningsbidrag.

Postgiros girotjeneste er stadig i betydelig grad underpriset og medfører et gjennomsnittlig underskudd pr. transaksjon på ca. kr. 3,30 for girering og ca. kr. 9,50 for kontant innbetalte giroer.

Økonomien for personkundetransaksjoner.

Personkundetransaksjoner representerer normalt betydelig lavere omsetningsbeløp enn de gjennomsnittlige omsetningsbeløp pr. transaksjon. Dette har sammenheng med at gjennomsnittet også inkluderer større næringstransaksjoner som i betydelig

grad bidrar til å øke gjennomsnittlig omsetningsbeløp pr. transaksjon.

På denne bakgrunn kan det være hensiktsmessig å beregne økonomien også for typiske personkundetransaksjoner. Vi vil derfor i tabell 8 presentere økonomien i følgende eksempler:

Bankgirering pålydende	kr 1000,-
Autogiro pålydende	kr 1000,-
Direkte remittering pålydende	kr 1000,-
Sjekk pålydende	kr 200,-
Sjekk pålydende	kr 1000,-
EFTPOS-transaksjon pålydende	kr 200,-
« « «	kr 1000,-
Postgirering pålydende	kr 1000,-
Postgiroinnbetaling pålydende	kr 1000,-

Tabell 8. Økonomien for utvalgte personkundetransaksjoner 1989. Kroner pr. transaksjon

	Gjennomsnittlig + gebyr	Gjennomsnittlig floatinntekt pr. transaksjon	— Variable enhets- kostnader	= Deknings- bidrag pr. transaksjon	— Faste enhets- kostnader	= Overskudd pr. trans- aksjon
Bankgirering (pålydende 1000 kr) levert i skranke						
— standard girering	6,00	0,70	9,00	— 2,30	3,00	— 5,30
— gj.snitt girering	6,00	0,70	7,00	— 0,30	3,00	— 3,30
levert i selvbetjeningskasse						
— standard girering	2,50	0,70	9,00	— 5,80	3,00	— 8,80
— gj.snitt girering	2,50	0,70	7,00	— 3,80	3,00	— 6,30
Elektronisk girotjeneste (pålydende 1000 kr)						
— autogiro	1,00	0,30	3,50	— 2,20		— 2,20
— autogiro m/melding	2,00	0,30	6,50	— 4,20		— 4,20
— remittering	1,00	0,30	2,00	— 0,70		— 0,70
— remittering m/melding	2,00	0,30	5,00	— 2,70		— 2,70
Sjekk²						
— pålydende 200 kr	5,50	0,10	6,00	— 0,40	2,00	— 2,40
— pålydende 1000 kr	—	0,60	6,00	— 5,40	2,00	— 7,40
EFTPOS-transaksjon						
— pålydende 200 kr	2,00	0,10	2,50	— 0,40		— 0,40
— pålydende 1000 kr	2,00	0,30	2,50	— 0,20		— 0,20
Postgiro¹ (pålydende 1000 kr)						
— konto til konto	—	0,10	4,50	— 4,40	1,50	— 5,90
— kontant til konto	3,70	0,10	10,00	— 6,20	4,00	— 10,20

¹ Postgiros variable enhetskostnader inkluderer her både faste særkostnader og variable særkostnader. Postgiros faste enhetskostnader representerer her Postgiros faste felleskostnader.

² Det forutsettes gebyr på sjekker med pålydende under 650 kr.

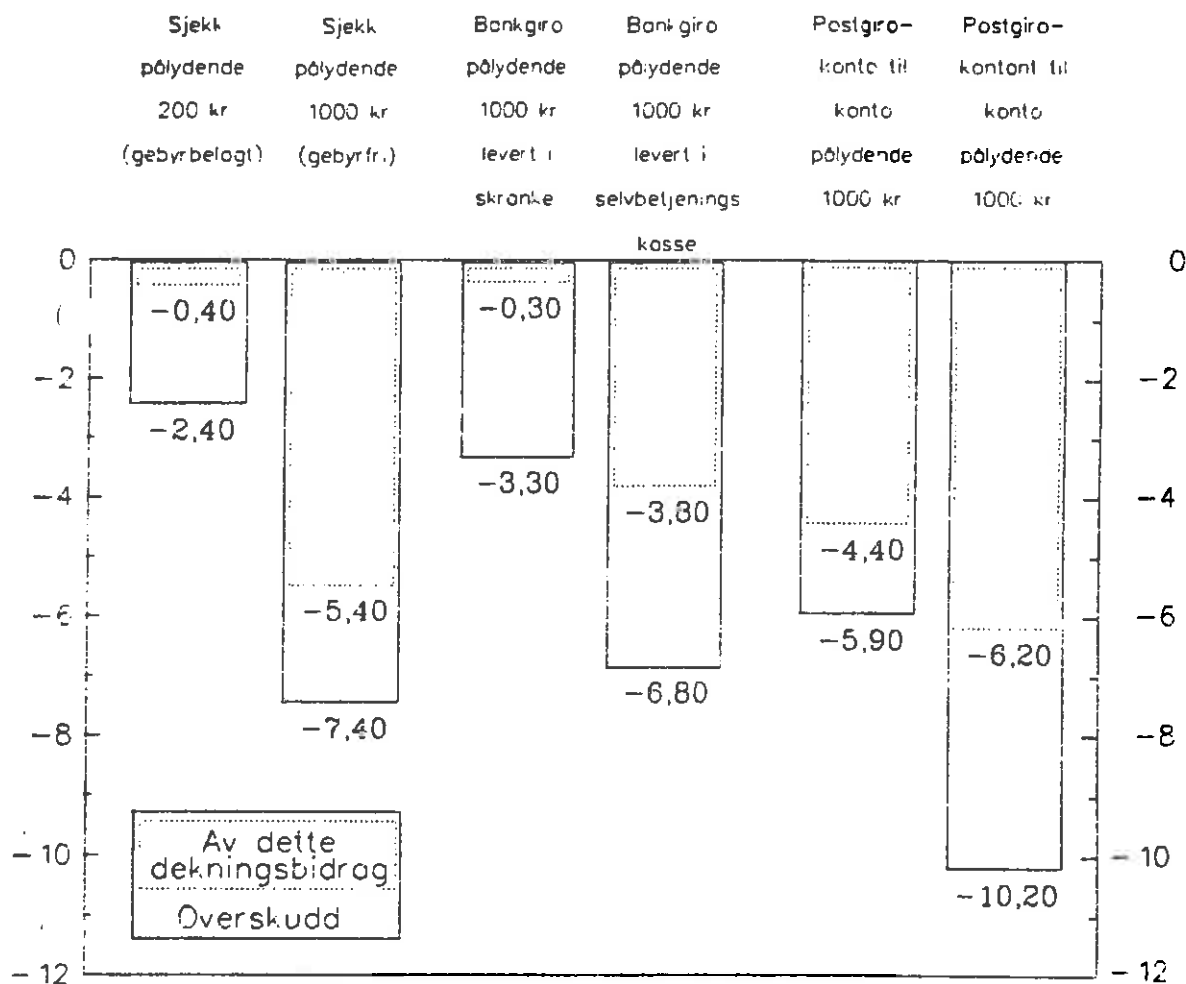
Bankene taper fortsatt på personkunders bruk av betalingssystemene, men tapet er mindre enn tidligere. For typiske personkundetransaksjoner med lave pålydende beløp og derav lave floatinntekter er gebyrene ennå ikke store nok til å dekke bankenes variable enhetskostnader. Bankenes gebyrer har imidlertid økt mye i 1989 og begynner å nærme seg et rimelig nivå i forhold til kostnadene. Samtidig er floatinntektene for bankgirotjenester blitt redusert i 1989. Imidlertid blir gebyrfrie sjekker og giroer levert i selvbetjeningsgirokasser stadig i betydelig grad subsidiert via kostnadsoverveltning på andre tjenester og kunder. Giroer levert i selvbetjeningskasser gir i gjennomsnitt et underskudd for bankene på ca. kr. 7 pr. transaksjon, mens giroer levert over skranke gir et underskudd på ca. kr.

3,50 pr. transaksjon. Gebyrfrie sjekker gir et underskudd på ca. kr. 7 pr. transaksjon, mens gebyrbelagte sjekker i gjennomsnitt gir et underskudd på litt over kr. 2 pr. transaksjon.

Bankenes gebyromlegging og reduksjonen av floattiden i 1989 innebærer at prisene i større grad er synliggjort og dekker kostnadene ved de ulike tjenestene. Videre reflekterer de ulike tjenesters gebyrer i større grad kostnadsforskjellene mellom de ulike tjenester. Gebyrene bidrar derfor til å motivere brukerne til å velge billigere automatiserte tjenester fremfor de mer ressurskrevende blankettbaserte betalingstjenester.

Postgiros gebyrer er stadig betydelig lavere enn kostnadene. Postgiros tjenester er stadig underpriset i forhold til kostnadene.

Figur 4. Bankenes og Postverkets underskudd og negative dekningsbidrag for utvalgte personkundetransaksjoner 1989. Kroner.



Postgirering (konto til konto) belastes ikke med gebyr. Tjenesten koster Postverket ca. kr. 6, herav ca. kr. 4,50 som særkostnader. Disse kostnadene dekkes i dag inn gjennom floatinntekter og inntekter fra Postgiros kapitalforvaltning. En gjennomsnittlig postgirering gir Postverket ca. kr. 2,70 i floatinntekter. Siden den gjennomsnittlige enhetskostnaden er kr. 6, gir denne tjenesten et gjennomsnittlig underskudd pr. transaksjon på ca. kr. 3,30. For typiske personkundetransaksjoner utgjør tapet ca. kr. 6 pr. transaksjon. En gjennomsnittlig postgiroinnbetaling gir Postverket ca. kr. 4,50 i inn-

tekte, herav kr. 3,70 i gebyr og kr. 0,80 i floatinntekt. Totale enhetskostnader utgjør imidlertid ca. kr. 14 pr. transaksjon, herav ca. kr. 10 i særkostnader. Kostnadsoverveltning på Postgiros kapitalformidling blir således ca. kr. 9,50 pr. transaksjon når man innkalkulerer totale enhetskostnader og ca. kr. 5,50 når man kun innkalkulerer særkostnadene. Postgiros prising av girotjenesten bidrar til å bremse overgangen til elektroniske betalingstjenester og dermed billigere og mindre ressurskrevende betalingsformidling.

Hva bør betalingsformidlingen koste?

Betalingsformidlingen i Norge er, som det fremgår, kostnadskrevende, og en betydelig del av kostnadene knyttet til denne er blitt veltet over på bankenes og Postgiros øvrige tjenesteyting og kundegrupper. Dette har blant annet medført

- at kostnader veltes over på andre kunder enn de som er opphav til kostnadene
- overforbruk av betalingstjenester som følge av for lave synlige priser
- at bankenes rentemargin har vært høyere enn den ellers kunne ha vært
- at staten i realiteten har dekket en betydelig del av Postgiros kostnader i betalingsformidlingen.

Prissystemet i betalingsformidlingen har således hatt ressursøkonomiske og fordelingsmessig uheldige virkninger og bidratt til lite effektiv ressursbruk i disse institusjonene.

En av prisenes viktigste oppgaver i et effektivt marked er å gi brukerne signaler om hvor mye ressurser som medgår for å produsere en vare eller tjeneste. Gebyrer kan derfor bidra til mer rasjonell utnyttelse av ressursene i betalingssystemene. Ved at en tjeneste prises fullt ut, unngår man videre at kostnader veltes over på andre kunder enn de som bruker tjenesten. Prisene bør motivere kundene til å velge de tjenester som har lavest kostnader, slik at ressursbruken i betalingsformidlingen blir effektiv. Dette innebærer blant annet raskere overgang til bruk av automatiske betalingstjenester med lavere kostnader og betydelige stordriftsfordeler.

Det er ikke uten videre klart hvilket kostnads mål som bør brukes som grunnlag for prissetting. Normalt vil man oppnå en optimal ressurstilpasning når prisene settes lik de marginale kostnader for en tjeneste. Bankenes og Postverkets marginalkostnader lar seg imidlertid vanskelig beregne. Av de til-

gjengelige kostnads mål antar vi at bankenes variable kostnader og Postverkets faste og variable særkostnader best kan sammenlignes med marginalkostnadene.

Gebyrene i betalingsformidlingen bør bestemmes av bankenes og Postverkets effektivitet og variere med deres kostnader. Bankene og Postverket bør konkurrere ved å være kostnadseffektive og ikke ved å subsidiere betalingstjenester. Det hevdes ofte at prisingen i betalingsformidlingen bør bestemmes av konkurransesituasjonen mellom bankene inbyrdes og overfor Postverket, og at gebyrene derfor bør settes fritt av den enkelte institusjon uavhengig av kostnadssituasjonen. Normalt vil en effektiv konkurranse via pris lede til en effektiv utnyttelse av samfunnets ressurser. I betalingsformidlingen har det imidlertid oppstått en lite ønskelig ressurstilpasning gjennom overforbruk av tjenester, høye kostnader og overveltning av disse på andre kunder og tjenester. Videre har rammebetingelsene for Postverket og bankene vært forskjellige og skapt ulike konkurransebetingelser. På bakgrunn av disse forhold samt den nære kobling som eksisterer mellom betalingsformidling og kapitalformidling kan mye tale for at prisene for de ulike betalingstjenester i større grad bør settes på grunnlag av kostnadene. Dette innebærer ikke at bankene og Postverket ikke skal konkurrere gjennom å sette ulike priser for sine tjenester. Dersom en institusjon kan tilby en betalingstjeneste til lavere kostnader enn en annen institusjon, bør den også kunne ta et lavere gebyr. Konkurransen bør således gå på å være mest effektiv, og på den måten tilby billige betalingstjenester. Gebyrene bør derfor i større grad gjenspeile Postverkets og den enkelte banks effektivitet.

Gebyrene bør være større enn variable selskapskostnader. Stordriftsfordeler i deler av betalingsformidlingen kan tilsi at en del av bankenes og Postverkets totale kostnader vil

denne tjenesten bør dekkes av andre inntekter enn gebyrer. For å oppnå en mest mulig effektiv utnyttelse av ressursene i betalingsformidlingen bør prisen på en betalingstjeneste for en gitt kapasitet i formidlingssystemet settes lik marginalkostnaden. En tilpasning der gebyrene settes lik marginalkostnaden, vil i tilfeller med stordriftsfordeler medføre et finansielt underskudd på grunn av fallende gjennomsnittskostnader. Spørsmålet som da reiser seg, er hvordan de øvrige kostnadene bør dekkes inn, enten via float, rentemargin, gebyrer, eller som en kombinasjon av disse.

Ideelt sett bør de faste kostnadene dekkes via overføringsordninger som er helt nøytrale hva angår prisvridningseffekter mellom tjenester. Dersom slike overføringsmuligheter ikke lar seg gjennomføre, finnes det kriterier for hvordan kostnadene bør dekkes inn¹. Anvendt på betalingsformidling i bank skulle dette tilsi at bankene bør dekke noen av de faste kostnadene i betalingsformidlingen via for eksempel rentemarginen, gebyr på andre banktjenester og i noen grad via gebyr på betalingstjenester. Siden vi ikke har kjennskap til disse tjenestenes priselastisitet, kan vi ikke eksakt måle hvor stor del av de faste kostnadene i betalingsformidlingen de ulike tjenestene bør dekke.

Gebyrene i betalingsformidlingen bør imidlertid minst dekke de variable kostnader. Faste kostnader bør dekkes delvis av gebyrer fra betalingsformidlingen, delvis av rentemargin og delvis av gebyrer på bankenes øvrige tjenester. Gebyrene i betalingsformidlingen bør etter dette settes høyere enn de variable enhetskostnader. Den resterende del av de faste kostnadene bør da dekkes inn hovedsakelig via rentemarginen.

¹ I denne sammenheng viser man ofte til en såkalt Ramsey-løsning som grovt sier at det samfunnsøkonomiske tapet ved avvik fra pris = marginalkostnad blir minst når det prosentvise pristillegget på en tjeneste settes omvendt proporsjonalt med tjenestens rene priselastisitet (Slusky-elastisitet). Er priselastisiteten høy bør prisen kun dekke en liten del av de faste kostnadene, og omvendt dersom priselastisiteten er lav.

Floaten i betalingsformidlingen bør reduseres, og på sikt forsvinne. Float bør i utgangspunktet unngås, siden den gir gale prissignaler med hensyn til å bidra til en mer effektiv utnyttelse av betalingssystemene. Mens gebyrer er knyttet til antall transaksjoner og dermed kostnader ved bruk av betalingssystemene, er float knyttet til størrelsen på de beløp som omsettes gjennom systemene og varierer derfor i liten grad med kostnadene. Float er dessuten kun en etterlevning fra tidligere tiders manuelle avregnings- og oppgjør rutiner, der det tok tid å formidle og ferdigbehandle betalingsoppdrag. I dag er behandlingstiden redusert til et minimum, og float kan derfor ikke lenger begrunnes med tidkrevende transport- og behandlingstid.

Viktig at gebyrforskjeller mellom tjenester svarer til kostnadsforskjeller. Selv om ovennevnte priskriterier ikke følges fullt ut, er det viktig at forskjellene i gebyrer på de ulike betalingstjenester i hovedsak tilsvarende kostnadsforskjellene. Brukerne av betalingssystemene blir da motivert til å velge de mest kostnadseffektive tjenester. For elektroniske betalingstjenester i varehandelen (EFTPOS) bør gebyrene settes lavere enn dagens kostnader for å ta hensyn til at enhetskostnadene synker når transaksjonsnivået pr. terminal tar seg opp.

Bankenes omlegging av gebyrer kan redusere kostnadene i betalingsformidlingen. Omleggingen av bankenes prissystem, som har skjedd spesielt i 1989, og utviklingen av elektroniske betalingstjenester har i stor grad lagt forholdene til rette for å bringe bankenes ressursbruk i betalingsformidlingen betydelig ned. Dette effektivitetspotensialet bør komme kundene til gode gjennom bedre innskudds- og utlånsbetingelser.

Bankkundene vil under ett på litt lengre sikt antakelig kunne tjene på en dreining av bankenes prissystemer i betalingsformidlingen, ved at kostnadsinndekningen i mindre grad veksles over på rentemarginen

og andre banktjenester. Dette forutsetter imidlertid at konkurransen bankene imellom, herunder også Postsparebanken, er effektiv og at det eksisterer alternative elektroniske betalingstjenester som funksjonelt og sikkerhetsmessig er tilfredsstillende sett fra brukernes side.

Det er nær sammenheng mellom personkunders innskuddsrente på betalingsformidlingsinnskudd og bankenes kostnader ved kontoadministrasjon og gratistjenester knyttet til dette. Personkunder tilbys i dag lave rente på sine innskudd på lønns- og brukskonti enn næringslivskunder. Det har derfor fra forbrukerhold blitt hevdet at vanlige forbrukere allerede betaler en pris på betalingsformidlingen ved at bankene yter for lav rente på deres innskudd. De fleste lønns- og brukskonti gir imidlertid trinnsvis høyere rente, voksende med størrelsen på innskuddet, dvs. at sparedelen av innskuddene gis en rimelig avkastning. Alternativt har vanlige personkunder muligheten til å oppnå gode rentevilkår på spesielle sparekonti. Det er sterk konkurranse mellom bankene, herunder også Postsparebanken, på dette innskuddsmarkedet, og publikums valgmuligheter er derfor gode.

I tilknytning til personkontomarkedet påløper det kostnader som bankene vanligvis ikke gebyrlegger, herunder kontoadministrasjon, kontoutskrifter, uttak og innskudd over skranke i egen bank, overføringer mellom egne konti, kontoinformasjon via telefon eller over skranke osv. Disse kostnadene, som ikke er ubetydelige, må også tas i betraktning når innskuddsrenten på personkunders lønns- og brukskonti skal vurderes.

Vedlegg: Forklaring av begreper

Float:

Floatinntekter er de inntekter bankene og Postgiro får som følge av at de en viss tid disponerer overførte betalinger uten at de gir rentegodtgjørelse hverken til betaler el-

ler betalingsmottaker. Selv oppnår de en positiv avkastning (rente) på disse midler ved at de plasseres i rentebærende fordringer (utlån, osv.) eventuelt reduserer behovet for funding (innlån, innskudd osv.)

Rentemargin:

Rentemarginen er den inntekt bankene og Postverket har knyttet til sin kredittformidling, dvs. forskjellen mellom den renten som betales for innskudd og den renten som oppnås ved å låne ut disse midlene.

EFTPOS:

EFTPOS (Electronic Funds Transfer at Point of Sale) er kortbasert elektronisk betalingsformidling i varehandelen, dvs. bruk av kort ved betaling i elektroniske betalings-terminaler utplassert i varehandelsbedrifter.

Dekningsbidrag:

Den delen av inntektene som er igjen til å dekke eventuelle faste kostnader etter at de variable kostnadene er innekket. Et positivt dekningsbidrag brukes ofte som et kriterium for om det er lønnsomt å opprettholde produksjonen i et eksisterende produksjonsanlegg.

Kostnader:

— variable kostnader:

Er kostnader som antas å variere med produksjonskvantum innenfor en gitt periode.

— faste kostnader:

Er kostnader som antas ikke å variere med produksjonskvantum innenfor en gitt periode.

— særkostnader:

Gjelder Postgiros faste og variable særkostnader. Disse kostnader antas best å kunne sammenlignes med bankenes variable kostnader.

— *felleskostnader:*

Gjelder Postverkets felleskostnader, her spesielt Postgiros andel av Postverkets felleskostnader. Disse kostnader antas best å kunne sammenlignes med bankenes faste kostnader.

— *enhetskostnader:*

Dette er totale kostnader pr. transaksjon, dvs. fordeling av variable og faste kostnader på den enkelte betalingstransaksjon.